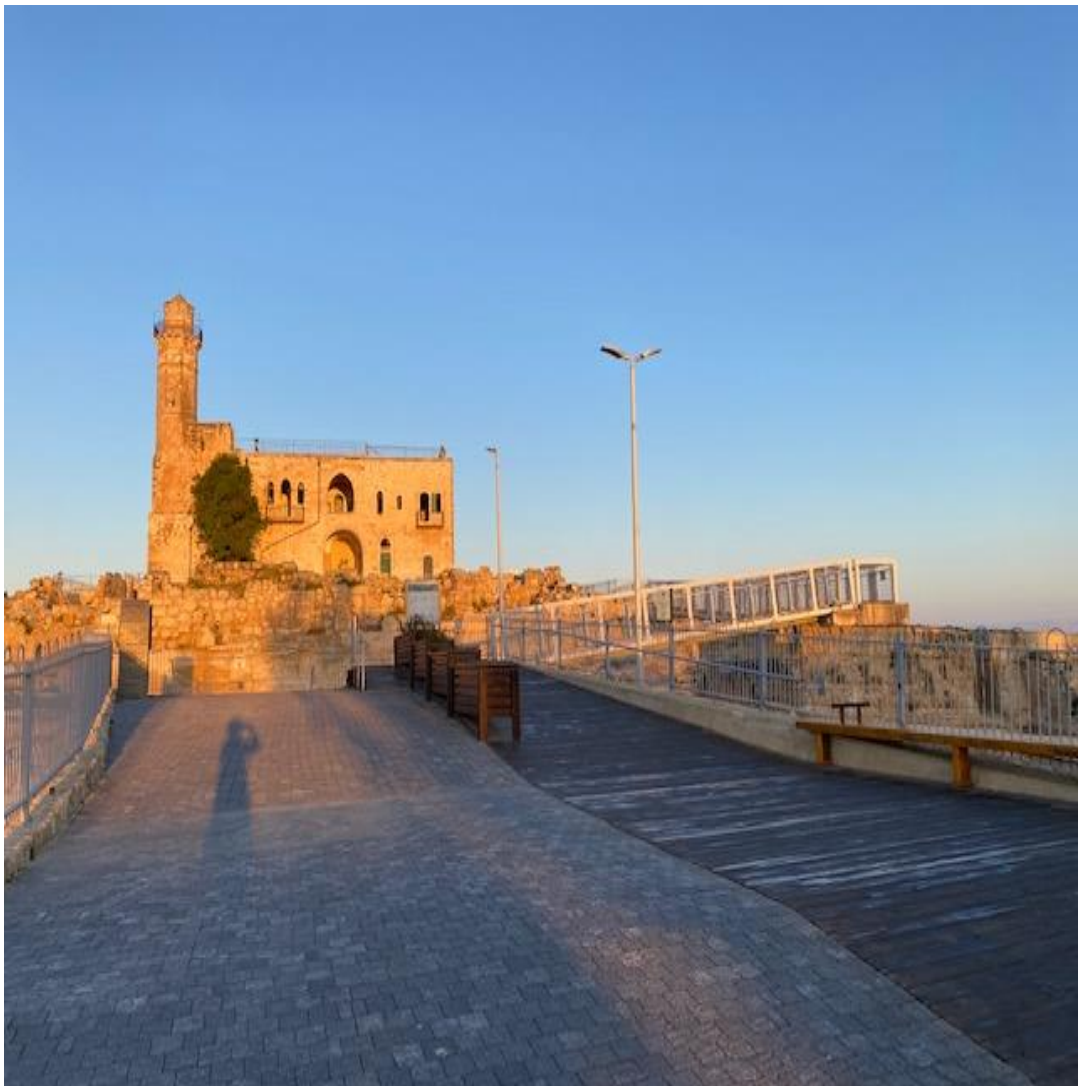

נבי סמואל

חוברת מאמרים

כתבו: ד"ר רות פרבר ועמוס טל

2.....	מגבלות הכוח – צום גדליה
9.....	האדם כתיקון במורשת היהודית
16.....	הבמה הגדולה בגבעון
24.....	חנוכת גן מקלט בנבי סמואל
28.....	ט"ו בשבט בנבי סמואל
30.....	מגבלות הכוח – גדליה כאבן בוחן
35.....	קורח, שמואל הנביא וגדליה בן אחיקם
40.....	קרבות מלחמת העצמאות בנבי סמואל
45.....	בין הנס לנפלא – חג חנוכה
50.....	קרב אמאוס
52.....	פורים בנבי סמואל
55.....	תשעה באב בהקשר של נבי סמואל
60.....	טקס החלאקה ונבי סמואל
64.....	נבי סמואל בראי הנצרות

מגבלות הכוח – צום גדליה

לקראת ראש השנה נעסוק בלקח הנלמד מסיפור גדליה ומהצום שנקבע בעקבות סיפור זה. לאורך ההיסטוריה היהודית ניתן לראות שהיו מנהיגים שהשכילו להתמודד עם כיבוש ארץ ישראל על ידי שילטון זר, דהיינו לקבל את גזרת שילטון האויב עד יעבור הזעם ושיתוף פעולה עם הכובש כדי למנוע אסון לעם ישראל. לעומתם היו מנהיגים שמרדו באימפריות אשר כבשו את ארץ ישראל, חלקם הצליחו אך חלקם נחלו כישלון צורב. המנהיגים שמרדו ולא יכלו לכבוש, כנראה היו מוגבלים מבחינת הכוח שעמד לרשותם ולכן כשלו. במאמר זה נדון בכמה דוגמאות בהיסטוריה היהודית בכלל ובנבי סמואל בפרט.

מיתוס מצדה

מצדה התפרסמה כסמל ומיתוס ציוני. במדד הגדול נגד הרומאים (66 – 74 לספירה), כאשר לוחמי מצדה עמדו בפני מפלה, אלעזר בן יאיר מנהיג הקנאים היהודים שכנע אותם לא להכנע לאויב ולהתאבד.

סיפור מצדה אינו מזכר כלל במשנה או בתלמוד. התאבדות והרג נשים וילדים אינם דבר חיובי ביהדות, ויתכן אף שהפרושים אשר התנגדו לקנאים ולמעשיהם ניסו לטשטש את סיפור הקרב על מצדה והתאבדות לוחמיה. לעומת התעלמות חז"ל מההתאבדות במצדה, חז"ל הזכירו לטובה את רבן יוחנן בן זכאי, שברח מירושלים הנצורה ובברכת הרומאים הקים את המרכז היהודי ביבנה. רבן יוחנן בן זכאי העדיף את החיים ולא את המוות ואכן זכה להקים את הסנהדרין ביבנה ולהנהיגו. המורשת היהודית דוגלת בקידוש החיים וכאשר אין אפשרות לנצח את האויב צריך להכנע לו עד יעבור זעם.

יהודה המכבי

אחד הקרבות החשובים ביותר בימי המכבים קשור לנבי סמואל והוא קרב אמאוס שנערך בשנת 165 לפני הספירה. ההלניסטים התמקמו והקימו את המחנה שלהם באמאוס (לטרון של היום) ואילו היהודים בפיקודו של יהודה המכבי הקימו את המחנה שלהם ב'מצפה' שלפי אחת ההשערות היא נבי סמואל.

יהודה המכבי אשר בזכות ידיעות מודיעיניות מוקדמות עודכן על כוונת ההלניסטים לתקוף את המחנה היהודי במצפה, יצא בלילה לכיוון אמאוס, הפתיע את צבא האויב עם עלות השחר וניצח. יהודה המכבי וצבא המורדים, זיהו את האפשרות לתקוף ולנצח את האויב ויכלו לו. טיהור בית המקדש באחד מקרבות יהודה המכבי הבאים נחוג כל שנה בחנוכה.

גדליה בן אחיקם

לאחר כיבוש ארץ ישראל על ידי הבבלים וחורבן בית המקדש הראשון, מינו הבבלים את גדליה בן אחיקם להנהיג את הישוב היהודי שנותר בארץ (מלכים ב' כה כב). במקרא נאמר לנו כי מקום מושבו של גדליה בן אחיקם היה 'המצפה' המזוהה כיום עם נבי סמואל: "וַיִּשְׁמְעוּ כָּל שְׂרֵי הַחִילִים הַמָּה וְהָאֲנָשִׁים, כִּי הִפְקִיד מֶלֶךְ בָּבֶל אֶת גְּדַלְיָהוּ, וַיָּבֵאוּ אֶל גְּדַלְיָהוּ, הַמִּצְפָּה" (מלכים ב' כה כג).

בית בד בנבי סמואל

"וְאֲנִי, הַנָּבִי יוֹשֵׁב בַּמִּצְפָּה, לַעֲמֹד לִפְנֵי הַכְּשָׁדִים, אֲשֶׁר יָבֹאוּ אֵלַינִי; וְאַתֶּם אֲסַפּוּ יַיִן וְקִיץ וְשֶׁמֶן,
וְשִׁמּוּ בַכֵּלֵיכֶם, וְשָׁבוּ, בְּעָרִיכֶם אֲשֶׁר-תִּפְשְׁתֶּם" (ירמיה מ י) זיתים בנבי סמואל

גת עתיקה בנבי סמואל

משפחתו של גדליה בן אחיקם היתה משפחה מוערכת וחשובה ותמכה בנביא ירמיהו. אביו של גדליה, אחיקם בן שפן הציל את הנביא ירמיהו מידי העם אשר רצה להמיתו לאחר שניבא על חורבן המקדש: "אֵף, יָד אַחִיקָם בֶּן-שָׁפָן, הִיְתָה, אֶת יִרְמְיָהוּ לְבִלְתִּי תֵת אֹתוֹ בְּיַד הָעָם, לְהַמִּיתוֹ" (ירמיה כו כד).

"והבור, אשר השליך שם ישמעאל את כל פגרי האנשים אשר הכה ביד גדליהו הוא אשר עשה המלך אסא, מפני בעשא מלך ישראל; אתו, מלא ישמעאל בן-נתניהו חללים" (ירמיהו מא ט). בור המים בנבי סמואל

שתי ממלכות (מעצמות) גדולות באזור רצו לשלוט בארץ ישראל: בבל ועמון. ממלכת בבל כבשה את ממלכת יהודה, הגלתה את המנהיגים ואת העשירים והשאירה בארץ את דלת העם כדי לגבות מיסים. מלך בבל מינה לאוכלוסייה זו את גדליהו בן אחיקם כמנהיג, אשר על פי המתואר בתנ"ך נכנע בזמן המצור, כפי שדרש ירמיהו הנביא, ולכן לא נענש בגלות בידי הבבלים. לגדליה, עושה דברו של הנביא ירמיה, היו מתנגדים יהודים תומכי בית דוד. ישמעאל בן נתניה מזרע המלוכה (ירמיהו מ יד) היה אחד מהמתנגדים לגדליה, הוא מונה על ידי העמונים ותכנן להתנקש בחיי גדליה.

ראש הצבא יוחנן בן קרח והחיילים אשר איתו חשפו לגדליה את המזימה להתנקש בחייו וביקשו ממנו אישור להרוג את ישמעאל, אולם גדליה סירב

להאמין שיהודי יכול לרצוח יהודי ואסר לפגוע בישמעאל ואף הזמין אותו לסעודת ראש השנה ב'מצפה'.

בקרב עם ישראל היו כמה דעות הנוגעות לכיבוש הבבלי, למול הגישה של גדליה בן אחיקם ומשפחתו היתה גישה שצריך לנסות ולמרוד בבבלים. ואף גישה שצריך לחבור אל ממלכת עמון מעצמה נוספת ששלטה באזור.

ישמעאל בן נתניה רוצחו של גדליה בן אחיקם, חבר אל ממלכת עמון: "וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו, הִידֹעַ תִּדְעֵה כִּי בְעֲלִיס מֶלֶךְ בְּנֵי-עַמּוֹן שָׁלַח אֶת יִשְׁמָעֵאל בֶּן-נְתַנְיָה, לְהַכְתֹּתָ, נַפְשִׁי; וְלֹא הָאֱמִין לָהֶם, גְּדַלְיָהוּ בֶן-אֲחִיקָם" (ירמיהו מ יד). ממלכת עמון נוצרה למעשה "בחטא", נאמר לנו במקרא שבנותיו של לוט, לאחר חורבן סדום, פיתו את אביהן ואנסו אותו כיון שסברו שנשארו יחידות בעולם וכדי להחיות מאביהן זרע (בראשית יט ל – לח). הבת הבכורה ילדה בן וממנו נוצרה ממלכת מואב והבת הצעירה ילדה בן וממנו נוצרה ממלכת עמון.

ממלכת עמון תמכה בישמעאל בן נתניה כדי שיתפוס את הנהגה מידי גדליה בן אחיקם. ישמעאל נסה לעשות מעשה בטרם זמן, להתנגד לכיבוש הבבלי החזק. ניסיונו לא צלח, עם ישראל לא היה חזק דיו להתנגד לאויב. הכיבוש היה בלתי נמנע, היתה לעם מגבלת כוח שבעטיה לא הצליח ישמעאל למרוד בבבלים. למרות שהוא רצח את גדליה הוא לא הצליח בכוונותיו אלא נהפוך הוא, רצח גדליה גרם לכך שגם המיעוט היהודי שהשאירו הבבלים בארץ ישראל, גלה אחרי הרצח מצרימה. שיבת היהודים אל ארץ ישראל התרכשה רק אחרי הצהרת כורש כאשר האימפריה הפרסית כבשה את הארץ מידי בבל.

חז"ל אומנם ראו בגדליה צדיק גדול אך ביקרו אותו שלא הקשיב ליוחנן בן קרח שהזהיר אותו מפני ישמעאל בן נתניה. "והבור אשר השליך שם ישמעאל את כל פגרי אנשים אשר הכה ביד גדליה וכי גדליה הרגן והלא ישמעאל הרגן אלא מתוך שהיה לו לחוש לעצת יוחנן בן קרח ולא חש מעלה עליו הכתוב כאילו הרגן" (בבלי, נידה ס"א ע"א). כמו כן גם רבא אמר: לשון הרע - אפילו

שאין לקבל אותה, לחשוש לה צריך. כלומר למרות שגדליה לא האמין לאיום על חייו הוא היה צריך להזהר. חובת ההקשבה של המנהיגים היתה ועודנה.

כאשר בארץ ישראל התרחשו מרידות בהן האויב היה חזק בצורה משמעותית, מנהיגים שזיהו זאת ונמנעו מלצאת למרד הצליחו לגרום לכך שהעם נפגע פחות. בעוד מנהיגים שהתעקשו למרוד למרות שכוחם היה מוגבל נכשלו והעם סבל מכך.

אף על פי שגדליה לא שעה להזהרות על הכוונה לרצוח אותו, עמדה לו הזכות על כך שהבין את מגבלות הכוח, לא מרד בבליים ואף שיתף איתם פעולה לטובת עם ישראל. גדליה נחשב צדיק בעיני חז"ל ולכן זכה ליום צום הנקרא על שמו הוא צום גדליה המצוין מיד לאחר ראש השנה בתאריך ג' בתשרי. בזכות מנהיגים אלו עם ישראל חי!

**"תן בי את השלווה לקבל את הדברים שאין ביכולתי
לשנותם, את האומץ - לשנות את אשר ביכולתי, ואת התבונה
- להבדיל ביניהם" (רינהולד ניבור).**

כתבה – ד"ר רות פרבר, נבי סמואל

האדם כתיקון במורשת היהודית

קורח, שמואל הנביא, שאול המלך, מרדכי היהודי, גדליה בן אחיקם
ויהודה המכבי

שמואל כתיקון של קורח

אם נבדוק עוד מחלוקות הקשורות להנהגה בהיסטוריה היהודית נגיע עד לקורח הלוי בן דודם של משה ואהרן.

קורח רצה להנהיג את העם וניסה למרוד במשה ואהרן, הוא נכשל במרד ואלוהים העניש את קורח ועדתו במיתה.

בספר דברי הימים נכתב כי שמואל הוא צאצא של קורח: "וְאֵלֶּה הָעֲמֻדִים, וּבְנֵיהֶם: מִבְּנֵי הַקֹּהֲלִית הַיְמָנִי הַמְשֹׁרֵר, בֶּן יוֹאֵל בֶּן שְׁמוּאֵל. בֶּן אֶלְקָנָה... בֶּן אֲבִיסָף, בֶּן קֹרַח." (דברי הימים א' ו יח – כב). כיצד נסביר ששמואל אשר היה משבט אפרים משוייך לקורח משבט לוי? יתכן שמשפחתו של שמואל היתה משפחה של לויים שהתגוררה בקרב שבט אפרים.

קורח שניסה לתפוס את ההנהגה נכשל ואילו הצאצא שלו שמואל, הצליח להנהיג את העם אחרי מות עלי הכהן והוא מעין תיקון של קורח. על שמואל נאמר כי הוא שקול כמשה ואהרן: "משה ואהרן בכהניו - ושמואל בקוראי שמו" (תהלים צ"ט, ו). שמואל שאף לקחת מנהיגות מבניו החוטאים של עלי בעוד קורח רצה לקחת מנהיגות ממשה ואהרן מטעמי קינאה, על קורח נאמר בהקשר זה:

"כָּל מַחְלֹקֶת שֶׁהִיא לְשֵׁם שָׁמַיִם, סוּפָהּ לְהִתְקַיֵּם. וְשֶׁאִינָהּ לְשֵׁם שָׁמַיִם, אֵין סוּפָהּ לְהִתְקַיֵּם. אִיזֹו הִיא מַחְלֹקֶת שֶׁהִיא לְשֵׁם שָׁמַיִם, זֹו מַחְלֹקֶת הָלֵל וְשֶׁמַּאי. וְשֶׁאִינָהּ לְשֵׁם שָׁמַיִם, זֹו מַחְלֹקֶת קֹרַח וְכָל עֲדָתוֹ." (פרקי אבות פרק ה' משנה י"ז).

מרדכי כתיקון של שאול

שאול המלך צווה על ידי אלוהים להרוג את עמלק: "כֹּה אָמַר, ה' צִבְאוֹת, פְּקֹדֶתִי, אֶת אֲשֶׁר עָשָׂה עִמָּלֶק לְיִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר שָׁם לוֹ בַּדֶּרֶךְ, בַּעֲלֹתוֹ מִמִּצְרַיִם. עָתָה לֶךְ וְהַכִּיתָה אֶת עִמָּלֶק, וְהַחֲרַמְתָּם אֶת כָּל אֲשֶׁר לוֹ, וְלֹא תַחְמַל, עָלָיו; וְהִמַּתָּה מֵאִישׁ עַד אִשָּׁה, מֵעַלְלִל וְעַד יוֹנֵק, מִנְּשׁוֹר וְעַד שָׁה, מִגִּמְלָה וְעַד חֲמוֹר." (שמואל א טו ב – ג). שאול חס על אגג: "וַיַּחְמַל שְׂאוּל וְהָעָם עַל אֲגָג, וְעַל מִיטֵב הַצֹּאן וְהַבָּקָר" (שמואל א טו ט). וכיוון שהמרה את דבר ה', ה' לקח ממנו את המלוכה.

במגילת אסתר נאמר לנו שמרדכי דודה של אסתר המלכה אשתו של אחשוורוש מלך פרס, הוא משבט בנימין: "אִישׁ יְהוּדִי, הָיָה בְּשׁוֹשֵׁן הַבִּירָה; וְשֵׁמוֹ מֶרְדֳּכִי, בֶּן יָאִיר בֶּן שִׁמְעִי בֶּן קִישׁ אִישׁ יְמִינִי. אֲשֶׁר הִגְלָה, מִירוּשָׁלַיִם, עִם הַגָּלָה אֲשֶׁר הִגְלָתָהּ, עִם יְכָנְיָה מֶלֶךְ יְהוּדָה אֲשֶׁר הִגְלָה, נְבוּכַדְנֶצַּר מֶלֶךְ בָּבֶל." (אסתר ב ה – ו). אסתר ומרדכי הגיעו למלכות כדי להציל את היהודים וכדי להכרית את עמלק. מרדכי הוא התיקון של שאול.

תיקון החטא שבגללה הועברה המלוכה מבית שאול לבית דוד, יצר לכאורה צידוק להחזרת המלוכה לבית שאול. שאול קבל הזדמנות שנייה מאלוהים, על מנת שיוכל לתקן את החטא. ("מי יודע אם לעת כזאת הגעת למלכות" אסתר ד, יד).

עץ זית, נבי סמואל

יהודה המכבי כתיקון של גדליה בן אחיקם

גדליה היה נציב יהודי שמונה על ידי הבבלים למשול על היהודים שנשארו בארץ ישראל לאחר חורבן בית המקדש הראשון. (מלכים ב' כה כב). אביו, אחיקם בן שפן, הציל את הנביא ירמיהו כאשר רצו להמיתו לאחר שנבא על חורבן המקדש (ירמיה כו כד). במקרא נאמר לנו כי מקום מושבו של גדליה בן אחיקם היה 'המצפה': "וַיִּשְׁמְעוּ כָּל שְׂרֵי הַחֲיִלִּים הַמָּה וְהָאֲנָשִׁים, כִּי הִפְקִיד מֶלֶךְ בָּבֶל אֶת גְּדַלְיָהוּ, וַיָּבֵאוּ אֶל גְּדַלְיָהוּ, הַמְצָפָה" (מלכים ב' כה כג).

שתי ממלכות (מעצמות) גדולות באיזור רצו לשלוט בארץ ישראל, עמון ובבל. ממלכת בבל כבשה את ממלכת יהודה הגלתה את המנהיגים והעשירים והשארה בארץ את דלת העם כדי לגבות מהם מיסים. כאמור גדליה מונה על ידי הבבלים, והמתנגדים שלו היו יהודים התומכים במלוכת בית דוד. העמונים מינו את ישמעאל בן נתניה מזרע המלוכה (ירמיהו מ יד).

יוחנן בן קרח, העומד בראש הצבא, והחיילים אשר אתו, יידעו את גדליה על הכוונות להתנקש בחייו, וביקשו את אישורו להרוג את ישמעאל. אולם גדליה סירב להאמין שיהודי יכול לרצוח יהודי. ולכן גם אסר על פגיעה בישמעאל. עד כדי כך היה גדליה בטוח בעצמו, שהזמין את ישמעאל לסעודת חג ראש השנה (בלי שחפ"צ) ולא העלה בדעתו שיש לישמעאל כוונות זדוניות. הסעודה נערכה בחודש תשרי ואנו יודעים על כך מהנאמר במקרא כי הסעודה נערכה בחודש השביעי שידוע כחודש תשרי (ספירת החודשים בתקופת המקרא נערכה מחודש ניסן). "וַיְהִי בַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי, בָּא יִשְׁמָעֵאל בֶּן נְתַנְיָה ... מִזֶּרַע הַמְּלוּכָה וְרַבִּי הַמֶּלֶךְ וַעֲשָׂרָה אֲנָשִׁים אֹתוֹ אֶל גְּדַלְיָהוּ בֶן אַחִיקָם הַמְצַפָּתָה; וַיֹּאכְלוּ שָׁם לֶחֶם יַחְדָּו, בַּמִּצֵּפָה. וַיִּקָּם יִשְׁמָעֵאל בֶּן נְתַנְיָה ... וַיַּכּוּ אֶת גְּדַלְיָהוּ בֶן אַחִיקָם בֶּן שָׁפָן בַּחֶרֶב וַיָּמָת אֹתוֹ: אֲשֶׁר הַפָּקִיד מֶלֶךְ בָּבֶל, בְּאַרְץ" (ירמיהו מא א – ב).

כמו כן בספר ירמיהו נאמר שגדליה בן אחיקם בקש מאנשיו שיאספו יין, קיץ ושמן. קיץ היא מילה נרדפת לתאנה שזמן ההבשלה שלה הוא בתקופת ראש השנה, דבר המתאים לחודש תשרי. "וְאֲנִי, הִנְנִי יֹשֵׁב בַּמִּצֵּפָה, לַעֲמֹד לִפְנֵי הַכֹּשְׂדִים, אֲשֶׁר יָבֹאוּ אֵלֵינוּ; וְאַתֶּם אֲסַפּוּ יֵין וְקִיץ וְשֶׁמֶן, וְשִׂמוּ בְכֻלֵּיכֶם, וְשִׁבּוּ, בְּעֲרִיכֶם אֲשֶׁר תִּפְשֹׁתֶם" (ירמיהו מ י).

גדליה הנהיג את העם היהודי תקופה קצרה מאוד, בסופה של תקופת בית המקדש הראשון בארץ ישראל. בתקופת בית שני המכבים ובראשם יהודה המכבי הצליחו לנצח את האויב הסלבקי בסידרת קרבות מרשימה. הקרב השלישי והאסטרטגי מכולם החל בנבי סמואל היא המצפה, בה ערך יהודה המכבי את צבאו לפני הניצחון המהולל שלו בקרב אמאוס.

יהודה המכבי הוא מעין תיקון של גדליה. הוא הצליח להנהיג את העם היהודי במקום בו גדליה בן אחיקם נכשל, במצפה.

עץ זית ועדר כבשים, נבי סמואל

תאנה על רקע נבי סמואל

עת למרידה

גדליה בן אחיקם שנתמך על ידי הנביא ירמיה, נרצח על ידי ישמעאל בן נתניה וגדע את ההנהגה שנקבעה על ידי הבבלים. המטרה של ישמעאל היתה שבית המלוכה, שהוא הצאצא שלו ישוב לשלטון. יתכן שהמטרה של ישמעאל היתה חיובית כיון שרצה להשאיר את ההנהגה בבית דוד כמו קורח שרצה את ההנהגה. שניהם גם קורח וגם ישמעאל הקדימו את זמנם, קורח היה האדם הלא נכון בזמן הלא נכון ולכן תוצאות המרד שלו הן הרוות גורל. גם ישמעאל בן נתניה מרד בזמן לא מתאים ולכן המרד שלו לא הצליח.

חותם גדליה

באתר נבי סמואל נמצא חותם ועליו השם גדליה. החותם מתוארך בין המאה שישית לפני הספירה ועד המאה רביעית לפני הספירה. פרופסור ליפשיץ

סובר שהחותמת מאוחרת יותר מתקופתו של גדליה בן אחיקם (721 לפנה"ס) ומתארך את החותם למחצית השניה של המאה החמישית לפני הספירה.

החותם נמצא זרוק בערמת אשפה באתר בשנת 2004. השם גדליה נכתב הפוך וכנראה הכותב היה לא מיומן ולכן הוא נזרק, מה שמתאים לעובדה שגדליה שהה במקום לתקופה קצרה ונרצח ולכן הכותב שכתב את החותמת לא הספיק להתמקצע. אם החותם אכן מזוהה עם גדליה בן אחיקם, זו עוד הוכחה שנבי סמואל היא המצפה המקראית של סמואל הנביא, גדליה בן אחיקם וגם של יהודה המכבי.

gdlyh Stamp

יום צום גדליה – גדליה נרצח בחג והצום נקבע יום אחריו ג' בתשרי. הצום נקבע לזכר רצח גדליה שכתוצאה ממנו שארית העם שנשארה בארץ גלתה מצרימה.

כתבה – ד"ר רוית פרבר, נבי סמואל

הבמה הגדולה בגבעון

אתר נבי סמואל מוכר לנו כמקום בו שכנה מצפה המקראית. האם יתכן שגם הבמה הגדולה שבגבעון מיוחסת אף היא לנבי סמואל?

מיהי העיר גבעון?

בימי כיבוש ארץ ישראל על ידי יהושע בן נון, גבעון היתה מיושבת על ידי העם החיווי. הגבעונים כרתו ברית בערמה עם יהושע כדי שלא יכבשם: "וַיִּשְׁבִּי גִבְעוֹן שְׁמֵעוֹ, אֶת אֲשֶׁר עָשָׂה יְהוֹשֻׁעַ לִירִיחוֹ וְלָעִי. וַיַּעֲשׂוּ גַם-הֵמָּה בְּעֶרְמָה... וַיֵּלְכוּ אֶל יְהוֹשֻׁעַ ... וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו ... מֵאֶרֶץ רְחוֹקָה בָּאנוּ, וְעַתָּה, כָּרְתוּ לָנוּ בְרִית" (יהושע ט ג - ו). מאוחר יותר אנחנו שומעים שגבעון היתה עיר כהנים אשר ניתנה לבני אהרון: "וַיְהִי לְבְנֵי אֶהֱרֹן... וּמִמֶּטֶה בְּנֵימִין, אֶת גִּבְעוֹן" (יהושע כא יז).

בהמשך הפכה גבעון להיות מרכז פולחן של עם ישראל אשר בו נמצא המשכן ונמנה כאחרון מבין ארבעת מרכזי הפולחן שקדמו לבניית בית המקדש. המשכן הועבר לגבעון לאחר חורבן נוב על ידי שאול, בערך בשנת 876 לפנה"ס (או כ - 200 שנים קודם לפי מניין שנות המלוכה עד חורבן בית המקדש). המשכן בגבעון התקיים במשך 44 שנה (בבלי, זבחים קיח ע"ב), או במשך 50 שנה (סדר עולם רבה, פרק יד). לאחר בניית בית המקדש על ידי שלמה הסתיימה קדושת גבעון. ישנם ארבעה ציונים במקרא לבמה שבגבעון, אחד מימי דוד ושלמה מימי שלמה.

בימי דוד: "וְאֵת צִדּוֹק הַכֹּהֵן, וְאֶחָיו הַכֹּהֲנִים, לַפָּנִי, מִשְׁכַּן ה' בְּבִמָּה, אֲשֶׁר בְּגִבְעוֹן." (דברי הימים א' טז לט). בימי שלמה: "וּמִשְׁכַּן ה' אֲשֶׁר עָשָׂה מֹשֶׁה בַּמִּדְבָּר, וּמִזְבֵּחַ הָעֹלָה בְּעֵת הַהִיא: בְּבִמָּה, בְּגִבְעוֹן." (דברי הימים א' כא כט). "וַיֵּלְכוּ, שְׁלֹמֹה וְכָל הַקָּהָל עִמּוֹ, לַבִּמָּה, אֲשֶׁר בְּגִבְעוֹן" (דברי הימים ב' א ג). "וַיֵּלֶךְ הַמֶּלֶךְ גִּבְעֹנָה לְזִבְחַ שָׁם, כִּי הִיא הַבִּמָּה הַגְּדוֹלָה; אֵלָּף עֲלֹת יַעֲלֶה שְׁלֹמֹה, עַל הַמִּזְבֵּחַ הַהוּא." (מלכים א' ג ד).

כיצד נוכל להסביר כי במקום שבו גרו הגבעונים שהם עם פגאני, נקבע מקומה של הבמה הגדולה?

יתכן כי שאול אשר החריב את נוב, הוא זה שהחליט על העברת הבמה הגדולה לגבעון. העיר עצמה איבדה עם הזמן את צביונה החיווי והפכה להיות עיר ישראלית. ניתן להניח כי אחיזת משפחת שאול בגבעון היוותה את אחד הגורמים המרכזיים לבחירת גבעון כמקום הבמה הגדולה בליבה של נחלת בנימין. המעבר בין עיר נוכרית לעיר בשליטת שאול התרחשה כאשר שאול השמיד את הגבעונים (שמואל ב' כא ה), יישב את בני משפחתו ולכן אבי השושלת נקרא "אבי גבעון": "וּבְגִבְעוֹן יָשְׁבוּ, אָבִי גִבְעוֹן... וּבְנוּ הַבְּכוֹר, עֲבָדוֹן; וְצוּר וְקִישׁ... וְנֵר הוֹלִיד אֶת קִישׁ, וְקִישׁ הוֹלִיד אֶת שְׁאוּל" (דברי הימים א, ח', כט).

כפי שנאמר, לפי המקרא בגבעון היתה הבמה הגדולה, נשאלת השאלה היכן מוקמה במה זו? האם בישוב עצמו או אולי מוקמה הבמה בנקודה הגבוהה באזור, נבי סמואל הצופה לעיר גבעון?

חוקרים כמו קונדר, סטנלי ואבל זיהו את נבי סמואל כבמה שבגבעון.¹ מנגד אנו מכירים את המקום המכונה מצפה שעל דעת חלק מחוקרים מזוהה עם נבי סמואל.²

במצפה אנו שומעים על מספר התכנסויות גדולות. שמואל כנס את העם במצפה לפני הקרב נגד הפלשתים (שמואל א' ז ה – ז), ניתן לשער כי ההתכנסות נערכה במקום פתוח ולא בתוך הישוב עצמו, יתכן מאוד שהכוונה לסלע המסותת הגבוה שמצפון לשרידי העיר ההלניסטית שבאתר. יהודה המכבי יצא לקרב השלישי נגד גורגיאס מהמצפה "ויקבצו ויבואו המצפה נגד ירושלים, כי מקום תפילה היה במצפה לפנים בישראל" (מקבים א' ג 46).

¹ Conder, C. R "On the site of nob and high places" PEFQS (1875) pp. 34 – 41, Stanley, A. P "Sinai and Palestine, London 1937" pp. 214 – 216, Abel, F. M "La Question Gabeonite et l'Onomasticon" RB, 43 (1934), 360 – 364.

² Albright, W. F "The Site of Mizpah in Benjamin", JPOS, III (1923), pp. 110 – לדוגמא:

מקום קיבוץ הלוחמים היה צריך להיות מקום גדול ונרחב ונאמר עליו שהיה לפניו מקום תפילה דבר המתאים גם למיקומה של במה לזבח.

גבעון (אל ג'יב)

מה בין המצפה לבמה?

המצפה מזוהה כנבי סמואל, היא צופה לכיוון דרום מזרח כלומר לירושלים. בצידה הצפוני של הגבעה ישנו שטח נרחב ופתוח ובמרכזו משטח סלע חצוב גבוה, יתכן כי המשטח הגבוה הזה הוא הבמה הגדולה של גבעון. והכוונה בביטוי הבמה הגדולה של גבעון הוא למעשה הבמה שפונה ושייכת לעיר גבעון (הכפר אל ג'יב של ימינו). במקרא מופיע הביטוי: "עַם הָאֶבְנִי הַגָּדוֹלָה אֲשֶׁר בְּגִבְעוֹן" (שמואל ב' כ ח). אם כך יתכן כי הבמה הגדולה היא אכן המשטח הגדול בנבי סמואל. כמו שהמקדש בירושלים הוקם מחוץ לאיזור המגורים וגם המקדש בהר גריזים נמצא מחוץ לאיזור המגורים. לא מן הנמנע שגם המזבח המכונה המזבח בגבעון נמצא על הגבעה ממול העיר גבעון היא נבי סמואל.

הבמה הגדולה

במשטח הגדול בחלק הצפוני של נבי סמואל נמצא סלע מרובע מוגבה. משני צידי המשטח ישנם פתחים מוגבהים מגובה המשטח התחתון שנחצב על ידי הצלבנים. יתכן כי בעבר כל הרחבה היתה מוגבהת והצלבנים השתמשו באיזור כמחצבה. לכן ישנה הנמכה של המשטח ונשארו כמה איזורים מוגבהים, אפשרי כי לפני זמנם של הצלבנים היה משטח אחד מוגבה. במקום נמצאו בורות מלבניים שיש אפשרות כי שימשו לניקוז הדם מזבח הקורבנות. כמו כן נמצאו תנורי שרפה שניתן להניח ששמשו לזבחים. הצלבנים לא חצבו את האיזור המוגבה אולי כי זיהו את האיזור כמקום קדוש ושמרו על המסורת של קדושה זו. בפי המקומיים האיזור נקרא חרבת אל נצרה.

תנור שרפה

הפתחים המוגבהים מגובה המשטח

בצד הצפוני קיים איזור בו נמצאה חציבה עם מעין שלושה עמודים ומגרעות בסלע אשר יתכן ושמשו כבסיס להנחת כבש לעליה למזבח, מפני האיסור מהמקרא על בניית מדרגות: "וְלֹא תַעֲלֶה בְּמַעֲלֹת, עַל מִזְבְּחִי: אֲשֶׁר לֹא תִגָּלָה עֲרוֹתְךָ, עָלָיו" (שמות כ כב).

מעין שלושה עמודים ומגרעות בסלע שיתכן ושמשו כבסיס להנחת כבש לעליה למזבח

ישנה מסורת כי הבמה הגדולה הוקמה מהאבן הגדולה שעשה שאול אחרי המלחמה במכמש. "ויגידו לשאול לאמר, הנה העם חטאים לה' לאכל על הדם; ויאמר בגדתם, גלו אלי היום אכן גדולה... ויבן שאול מזבח, לה'; אתו החל, לבנות מזבח לה" (שמואל א' יד לג – לה). האבן הגדולה שעליה זבח שאול זבחי הודיה לאלוהים, הפכה כנראה לאחר מכן לבמה הגדולה עליה זבח שלמה. (מלכים א' ג ד). בגבעון נראה אלוהים לשלמה והבטיח לו שיתן לו מה שיבקש ושלמה בקש את החכמה: "בלילה ההוא, נראה אלהים לשלמה; ויאמר לו, שאל מה אתן לך. ויאמר שלמה... עתה, ה' אלהים... חכמה ומדע תן לי, ואצא להפני העם הזה, ואבואה: כי מי ישפט, את עמך הזה הגדול" (דברי הימים ב' א ז – י).

לפיכך מן האמור, אפשרי שבזמנו של שמואל, בטרם נבנתה הבמה הגדולה על ידי שאול, נבי סמואל היה הישוב מצפה אשר תיפקד כאזור מגורים הצופה לעבר ירושלים. המקום בו שמואל כנס את העם לפני המלחמה בפלשתים

במכמש. רק לאחר הפיכתה של גבעון לעיר משכן ולאחר שהעיר נוב נחרבה, חלקו הצפוני של נבי סמואל הפך לבמה הגדולה אשר בגבעון. ואילו בזמנם של החשמונאים כאשר יהודה המכבי כינס את לוחמיו לפני קרב אמאוס. בעת שבית המקדש עמד על תלו, וגבעון לא שימשה יותר כמרכז דתי. כינוס הלוחמים חזר להיות על הבמה הגדולה כמו בימיו של שמואל, והמקום נקרא מצפה כיוון שלא היה שימוש יותר לבמה.

איזור הבמה הגדולה

כתבה ד"ר רות פרבר, נבי סמואל

חנוכת גן מקלט בנבי סמואל

לכבוד חנוכת גן המקלט באתר נבי סמואל, נתאר בקצרה את ההיסטוריה הבוטנית של המקום.

אתר נבי סמואל מנוהל על ידי קמ"ט רשות הטבע והגנים במנהל האזרחי. האתר קושר בין היסטוריה של נטיעות בעבר לבין פיתוח ושיקום צמחיה בימינו.

נטיעת עצים באזור נבי סמואל, אינה פעילות שמתבצעת רק בשנים האחרונות. יש לנו איזכורים לנטיעת עצים בידי יהודים בשנים 1921 – 1924 ממכתב שפורסם בשנת 1931.

מסוף שנות השמונים של המאה התשע עשרה ועד למלחמת השחרור פעלה אגודת בשם נחלת ישראל – רמה. האגודה איחדה את שני השמות גם של נחלת ישראל וגם את הזיהוי ההיסטורי בנבי סמואל של 'רמה' המיוחסת לשמואל הנביא. האגודה עסקה בניסיונות לרכישת קרקעות באזור נבי סמואל ורמות וניסיונות להתיישבות באזור זה.

האגודה קנתה קרקעות באיזור ונעשו אף כמה ניסיונות של התיישבות. אדמת הטרשים והקושי להתקיים במקום גרמו בסופו של דבר לנטישת האיזור.

במכתב שנמצא בידינו אשר נכתב על ידי אדם בשם אברהם בן יהודה מצוין כי הוא שתל שתילים בנבי סמואל. המכתב נשלח לידי חברת ישראל - רמה ובו הוא ציין ששתל שתילים במקום: "אני החתום מטה אברהם בן יהודה אני מוסר לכם דין וחשבון שלי משנת 1921 – 1924 שחישבתי על אדמת חברת נחלת ישראל. קבלתי הלוואה מן הועד שלכם של 25 לירות בעד לנטוע שתילים בהסכמת הועד ובאחריות השמירה של הועד נטעתי את השתילים".

כיום בנבי סמואל ישנה צמחיה טבעית האופיינית לאיזור הכוללת פרחים כמו נורית ירושלים, נורית אסיה, כלנית מצויה, רקפת מצויה, סחלב שלוש השיניים ובן סחלב צריפי וכן פרחים נדירים של אירוס הסרגל ומרווה כחולה.

בנוסף קיימים עצי בוסתן הנמצאים בגן הלאומי באזור המעיינות בין היתר ישנם עצי אגסים, רימונים, זיתים, שקדים, גפן, אגוזי מלך ואורן ירושלים.

בפארק נבי סמואל קיים פרויקט הנקרא גן מקלט. גן זה הוא גן המקלט לצמחים בסכנת הכחדה של הרי ירושלים, יהודה ושומרון, הוקם בעזרת המנהל האזרחי, רשות הטבע והגנים וקרן "ציוני דרך" ובשיתוף פעולה עם הגן הבוטני האוניברסיטאי- גבעת רם, הגן הבוטני בהר הצופים.

בשטח הפארק נבי סמואל גדלים מספר מיני צמחים בסכנת הכחדה, ביניהם אירוס הסרגל הפורח בחורף. בנוסף למינים אלו, ישנם עוד כ-50 מינים בסכנת הכחדה הגדלים באיזורים ההרריים של יהודה ושומרון. הגן מורכב ממספר איזורים עיקריים המייצגים בתי גידול שונים: בתה ים-תיכונית, בתת ספר ומדרונות סלעיים וכן שדות בעיבוד מסורתי.

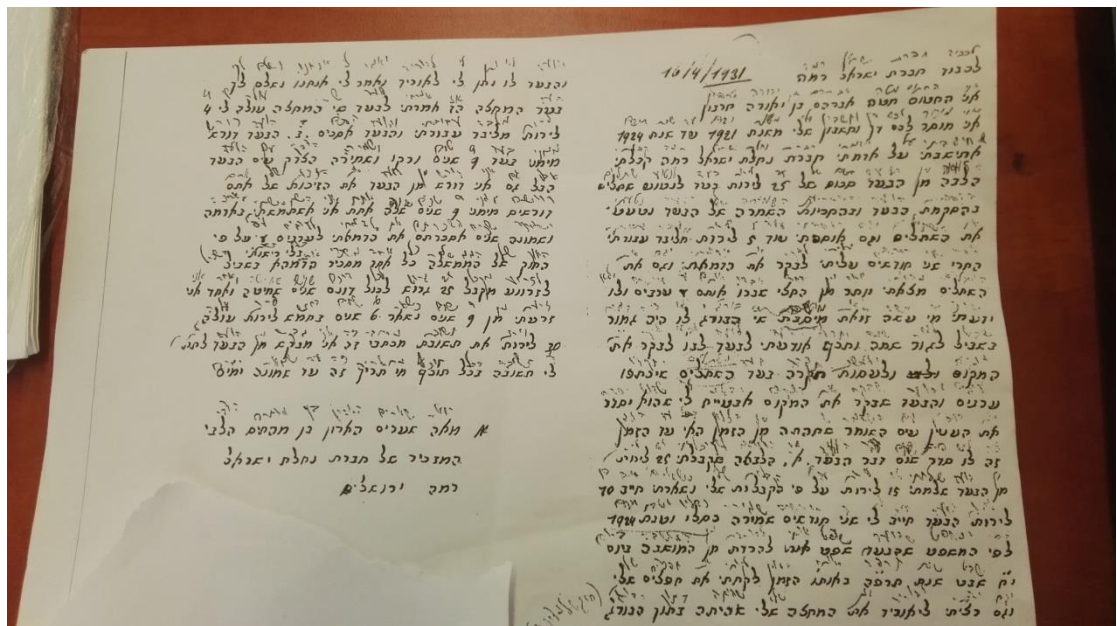
מטרות הגן הן שמירה על צמחים בסכנת הכחדה מאזור יהודה ושומרון, וכן חינוך והסברה לציבור המבקרים על חשיבות שמירת הצומח. מטרה חשובה נוספת היא שיתוף הקהילות הקרובות במעורבות בטיפוח הגן.

אנו מזמינים אתכם לבקר בנבי סמואל להתרשם מגן המקלט המשלב הצלת צמחיה ופעילות קהילתית.

כתבה: ד"ר רות פרבר, נבי סמואל

מרור כחולה, גן מקלט נבי סמואל

המכתב אשר נכתב על ידי אברהם בן יהודה אל חברת ישראל - רמה

ט"ו בשבט בנבי סמואל

אתר נבי סמואל מנוהל על ידי קמ"ט רשות הטבע והגנים במנהל האזרחי. האתר קושר בין היסטוריה של נטיעות בעבר לבין פיתוח ושיקום צמחיה בימינו.

נטיעת עצים באזור נבי סמואל, אינה פעילות שמתבצעת רק בשנים האחרונות. יש לנו איזורים לנטיעת עצים בידי יהודים בשנים 1921 – 1924 ממכתב שפורסם בשנת 1931.

מסוף שנות השמונים של המאה התשע עשרה ועד למלחמת השחרור פעלה אגודת בשם נחלת ישראל – רמה. האגודה איחדה את שני השמות גם של נחלת ישראל וגם את הזיהוי ההיסטורי בנבי סמואל של 'רמה' המיוחסת לשמואל הנביא. האגודה עסקה בניסיונות לרכישת קרקעות באזור נבי סמואל ורמות וניסיונות להתיישבות באזור זה.

האגודה קנתה קרקעות באזור ונעשו אף כמה ניסיונות של התיישבות. אדמת הטרשים והקושי להתקיים במקום גרמו בסופו של דבר לנטישת האזור.

במכתב שנמצא בידינו אשר נכתב על ידי אדם בשם אברהם בן יהודה מצוין כי הוא שתל שתילים בנבי סמואל. המכתב נשלח לידי חברת ישראל - רמה ובו הוא ציין ששתל שתילים במקום: "אני החתום מטה אברהם בן יהודה אני מוסר לכם דין וחשבון שלי משנת 1921 – 1924 שחישבתי על אדמת חברת נחלת ישראל. קבלתי הלוואה מן הועד שלכם של 25 לירות בעד לנטוע שתילים בהסכמת הועד ובאחריות השמירה של הועד נטעתי את השתילים".

כיום בנבי סמואל ישנה צמחיה טבעית האופיינית לאזור הכוללת פרחים כמו נורית ירושלים, נורית אסיה, כלנית מצויה, רקפת מצויה, סחלב שלוש השיניים ובן סחלב צריפי וכן פרחים נדירים של אירוס הסרגל ומרווה כחולה. בנוסף קיימים עצי בוסתן הנמצאים בגן הלאומי באזור המעיינות בין היתר ישנם עצי אגסים, רימונים, זיתים, שקדים, גפן, אגוזי מלך ואורן ירושלים.

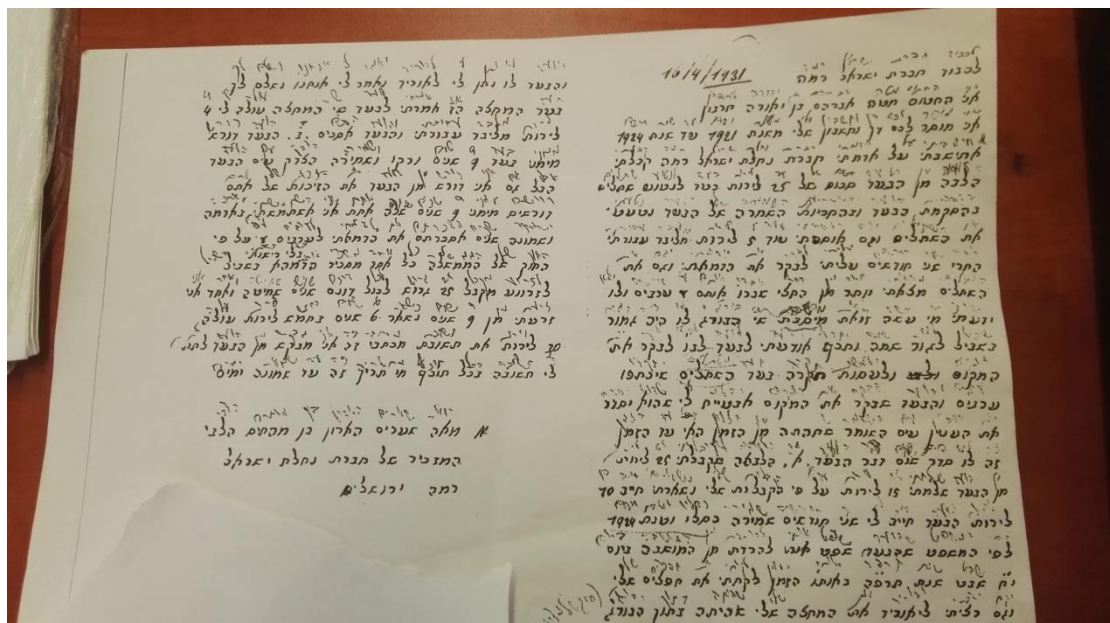
בפארק נבי סמואל קיים פרוייקט הנקרא גן מקלט. גן זה הוא גן המקלט לצמחים בסכנת הכחדה של הרי ירושלים, יהודה ושומרון, הוקם בעזרת המנהל האזרחי, רשות הטבע והגנים וקרן "ציוני דרך" ובשיתוף פעולה עם הגן הבוטני האוניברסיטאי- גבעת רם, הגן הבוטני בהר הצופים.

בשטח הפארק נבי סמואל גדלים מספר מיני צמחים בסכנת הכחדה, ביניהם אירוס הסרגל הפורח בחורף. בנוסף למינים אלו, ישנם עוד כ-50 מינים בסכנת הכחדה הגדלים באיזורים ההרריים של יהודה ושומרון. הגן מורכב ממספר איזורים עיקריים המייצגים בתי גידול שונים: בתה ים-תיכונית, בתת ספר ומדרונות סלעיים וכן שדות בעיבוד מסורתי.

מטרות הגן הן שמירה על צמחים בסכנת הכחדה מאיזור יהודה ושומרון, וכן חינוך והסברה לציבור המבקרים על חשיבות שמירת הצומח. מטרה חשובה נוספת היא שיתוף הקהילות הקרובות במעורבות בטיפוח הגן.

אנו מזמינים אתכם לבקר בנבי סמואל להתרשם מעצי האורן, הבוסתן היפה וכן מגן המקלט המשלב הצלת צמחיה ופעילות קהילתית.

כתבה: ד"ר רות פרבר, נבי סמואל

מגבלות הכוח – גדליה כאבן בוחן

לאורך ההיסטוריה היהודית ניתן לראות שהיו מנהיגים שהשכילו להתמודד עם הכיבוש דהיינו הורידו את הראש עד יעבור הזעם ושיתפו פעולה עם הכובש הזר. לעומתם היו מנהיגים שמרדו באימפריות אשר כבשו את ארץ ישראל, חלקם הצליחו אך חלקם נחלו כישלון צורב.

המנהיגים שמרדו ולא יכלו לכובש, כנראה היו מוגבלים מבחינת הכוח שעמד לרשותם ולכן כשלו.

במאמר זה נדון בכמה דוגמאות בהיסטוריה היהודית בכלל ובבני סמואל בפרט.

מיתוס מצדה

מצדה התפרסמה כסמל ומיתוס ציוני, בעוד היהדות המסורתית מתנגדת למיתוס זה, כיוון שיהדות מקדשת חיים ולא מוות. במרד הגדול נגד הרומאים (66 – 74 לספירה), כאשר לוחמי מצדה עמדו בפני מפלה, אלעזר בן יאיר מנהיג הקנאים היהודים שכנע אותם לא להכנע ולהתאבד:

"הוי אנשים גיבורי החיל! הן מני אז קבלנו עלינו, לבלתי עבד את הרומאים, וגם לא אדונים אחרים, זולתי את אלוהים לבדו, כי רק הוא מושל האדם באמת ובצדק. והנה הגיעה השעה המצווה עלינו להשלים בפעל כפינו את משאת נפשנו, ואל נעטה בשעה הזאת קלון עלינו. ואחרי אשר בחלה נפשנו בעבדות שאין בה סכנה, לא נבחר לנו הפעם חיי עבדות עם שפטים נוראים והן זה יהיה חלקנו מאת הרומאים, אם נפל חיים בידם. כי הנה אנחנו היינו הראשונים להרים יד בהם, ואנחנו נשארנו האחרונים להלחם אתם. והנה אני חושב, כי צדקה עשה אתנו אלוהים בתתו בידנו למות מות גיבורים בני-חורין..." (יוסף בן מתתיהו מלחמת היהודים ז, ח)

סיפור מצדה אינו מזכר כלל במשנה או בתלמוד. התאבדות והרג נשים וילדים אינם דבר חיובי ביהדות ויתכן אף שהפרושים אשר התנגדו לקנאים ולמעשיהם ניסו לטשטש את סיפור הקרב על מצדה והתאבדות לוחמיה. חז"ל הדגישו את סיפורו של רבן יוחנן בן זכאי, שברח מירושלים הנצורה ובברכת הרומאים הקים את המרכז היהודי ביבנה. רבן יוחנן בן זכאי העדיף את החיים ולא את המוות ואכן זכה להקים את הסנהדרין ביבנה ולהנהיגו. המורשת היהודית דוגלת בקידוש החיים וכאשר אין אפשרות לנצח את האויב צריך להכנע לו עד יעבור הזעם.

יהודה המכבי

המכבים בהנהגתו של מתתיהו הכהן מרדו בסלבקים ששלטו בארץ ישראל (167 – 160 לפנה"ס). גזרות השמד שהטיל אנטיוכוס הרביעי, גרמו לפרוץ המרד. המכבים זיהו אפשרות לנצח את הסלבקים בהנהגתו הצבאית של יהודה המכבי, אחד מבניו של מתתיהו הכהן. צבאו של יהודה המכבי ניצח את הסלבקים בסדרת קרבות ואף טיהר את בית המקדש המחולל ובעקבות כך חודשה עבודת הקודש בבית המקדש.

אחד הקרבות החשובים ביותר בימי המכבים מתייחס לנבי סמואל והוא קרב אמאוס שנערך בשנת 165 לפני הספירה. זהו הקרב השלישי מבין שמונה קרבות בהם נלחמו המכבים בסלבקים. הסלבקים התמקמו והקימו את המחנה שלהם באמאוס (לטרון של היום) ואילו היהודים בפיקודו של יהודה המכבי הקימו את המחנה שלהם במצפה היא נבי סמואל. גורגיאס אחד המפקדים הסלבקים, החליט להפתיע את היהודים ויצא בלילה עם חמשת אלפים איש ואלף פרשים מאמאוס לכיוון מצפה כדי לתקוף את המחנה היהודי.

יהודה המכבי אשר בזכות ידיעות מודיעיניות מוקדמות ידע על כוונת גורגיאס לתקוף אותם יצא עם שחר לכיוון אמאוס, תקף את המחנה ממזרח, כאשר השמש הזורחת הפריעה והקשתה על החיילים היוונים המופתעים ונצח אותם בקלות.

לוחמיו של יהודה המכבי נבהלו מכמות הצבא הסלבקי שנגלה לעיניהם באמאוס, אך יהודה המכבי עודד אותם בהזכירו להם איך הושיע אותם אלוהים ביציאת מצרים. "ויאמר יהודה לאנשים אל תיראו מפני המונם ומפני עברתם אל תחתו. זכרו איך נושעו אבותינו בים סוף...ויצאו מן המחנה למלחמה ויתקעו אנשי יהודה [בחצוצרות] ויאסרו מלחמה ויכו את הגויים אל המישור" (מקבים א' ד 8 – 14).

בעוד יהודה וצבאו עסוקים בלחימה באמאוס, הגיע גורגיאס למצפה, גילה לתדהמתו שמחנה היהודים ריק, הוא נסוב לאחור וחזר לאמאוס שם ניגלה לעיניו תבוסת צבאו. בעקבות קרב אמאוס ושאר קרבות המכבים המרד באויב הסלבקי הצליח ולאחריו כוננה בארץ ישראל מדינה חשמונאית (140 – 63 לפנה"ס).

יהודה המכבי וצבא המורדים, זיהו את האפשרות לתקוף ולנצח את האויב ויכלו לו.

גדליה בן אחיקם

לאחר כיבוש ארץ ישראל על ידי הבבלים וחורבן בית המקדש הראשון, מינו הבבלים את גדליה בן אחיקם להנהיג את הישוב היהודי שנותר בארץ (מלכים ב' כה כב). במקרא נאמר לנו כי מקום מושבו של גדליה בן אחיקם היה 'המצפה': "וַיִּשְׁמְעוּ כָּל שְׂרֵי הַחֲיָלִים הַמָּה וְהָאֲנָשִׁים, כִּי הִפְקִיד מֶלֶךְ בָּבֶל אֶת גְּדַלְיָהוּ, וַיָּבֵאוּ אֵל גְּדַלְיָהוּ, הַמִּצְפָּה" (מלכים ב' כה כג).

שתי ממלכות (מעצמות) גדולות באזור רצו לשלוט בארץ ישראל: בבל ועמון. ממלכת בבל כבשה את ממלכת יהודה, הגלתה את המנהיגים ואת העשירים והשאירה בארץ את דלת העם כדי לגבות ממנה מיסים. מלך בבל מינה לאוכלוסייה זו את גדליהו בן אחיקם כמנהיג, אשר על פי המתואר בתנ"ך נכנע בזמן המצור, כפי שדרש ירמיהו הנביא, ולכן לא נענש בגלות בידי הבבלים. לגדליה היו מתנגדים יהודים תומכי מלוכת בית דוד. העמונים מינו

את ישמעאל בן נתניה מזרע המלוכה (ירמיהו מ יד), והוא תכנן להתנקש בחיי גדליה.

ראש הצבא יוחנן בן קרח והחייילים אשר איתו גילו לגדליה את המזימה להתנקש בחייו וביקשו ממנו אישור להרוג את ישמעאל, אולם גדליה סירב להאמין שיהודי יכול לרצוח יהודי ואסר לפגוע בישמעאל ואף הזמין אותו לסעודה במצפה שבמהלכה נרצח על ידיו.

חז"ל אומנם ראו בגדליה צדיק גדול אך ביקרו אותו שלא הקשיב ליוחנן בן קרח כשהלז הזהיר אותו מפני ישמעאל בן נתניה. "והבור אשר השליך שם ישמעאל את כל פגרי אנשים אשר הכה ביד גדליה וכי גדליה הרגן והלא ישמעאל הרגן אלא מתוך שהיה לו לחוש לעצת יוחנן בן קרח ולא חש מעלה עליו הכתוב כאילו הרגן" (בבלי, נידה ס"א ע"א). כמו כן גם רבא אמר: לשון הרע - אפילו שאין לקבל אותה, לחשוש לה צריך. כלומר למרות שגדליה לא האמין לאיום על חייו הוא היה צריך להזהר. חובת ההקשבה של המנהיגים היתה ועודנה.

גדליה לא האמין לשמועות המספרות שהמתנגדים לו מתכוונים להתנקש בחייו. היתכן שבגלל סירובו זה, הישוב היהודי המועט שנשאר בארץ ישראל נגדע וירד מצרימה? או אולי למעשה, הסכמתו להתכופף בפני שילטון בבל ולא להתמרד היא החלטה אמיצה ונכונה כיון שהבין את מגבלת הכח שיש לו שאין טעם לחתור תחת השילטון הבבלי החזק. ודוקא ישמעאל בן נתניה ששאף לתפוס את השילטון ובעקבות כך גם רצח את גדליה בן אחיקם, גרם למעשה לכך שגם המיעוט היהודי שהשאיר נבוכדנצר מלך בבל גלה אל מצרים.

משפחתו של גדליה בן אחיקם היתה משפחה מוערכת וחשובה ותמכה בנביא ירמיה. אביו של גדליה, אחיקם בן שפן הציל את הנביא ירמיה כאשר רצו להמיתו לאחר שנבא את חורבן המקדש: "אֶף, יַד אַחִיקָם בֶּן-שָׁפָן, הִיָּתָה, אֶת יִרְמְיָהוּ לְבִלְתִּי תֵת אֹתוֹ בְּיַד הָעָם, לְהָמִיתוֹ" (ירמיה כו כד). משפחה זו סברה שצריך להכנע לכיבוש הבבלי ולא לצאת כנגדו.

בקרב עם ישראל היו כמה דעות הנוגעות לכיבוש הבבלי, למול הגישה של גדליה בן אחיקם ומשפחתו נצבה הגישה שצריך לנסות ולמרוד בבבלים. ואף גישה שצריך לחבור אל עמון עם אחר ששלט באזור.

ישמעאל בן נתניה רוצחו של גדליה בן אחיקם, חבר אל ממלכת עמון: " וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו, הִידֵּעַ תִּדְּעַ כִּי בַעֲלִיס מֶלֶךְ בְּנֵי-עַמּוֹן שָׁלַח אֶת יִשְׁמָעֵאל בֶּן-נְתַנְיָה, לְהַכְתֹּךְ, נַפְשׁ; וְלֹא הָאֱמִין לָהֶם, גְּדַלְיָהוּ בֶן-אֲחִיקָם" (ירמיהו מ יד). ממלכת עמון נוצרה למעשה "בחטא", נאמר לנו במקרא שבנותיו של לוט, לאחר חורבן סדום, פיתו את אביהן ואנסו אותו כיון שסברו שנשארו יחידים בעולם וכדי להחיות מאביהן זרע (בראשית יט ל – לח). הבת הבכורה ילדה בן וממנו נוצרה ממלכת מואב והבת הצעירה ילדה בן וממנו נוצרה ממלכת עמון.

ממלכת עמון תמכה בישמעאל בן נתניה כדי שתתפוס את הנהגה מידי גדליה בן אחיקם. ישמעאל נסה לעשות מעשה בטרם זמן, להתנגד לכיבוש הבבלי החזק. ניסיונו לא צלח, עם ישראל לא היה חזק דיו להתנגד לאויב. הכיבוש היה בלתי נמנע, היתה לעם מגבלת כוח שבעטיה לא הצליח ישמעאל למרוד בבבלים. למרות שהוא רצח את גדליה הוא לא הצליח בכוונותיו אלא נהפוך הוא, רצח גדליה גרם לכך שגם המיעוט היהודי שהשאירו הבבלים, גלה אחרי הרצח למצרים. ארץ ישראל התרוקנה מתושביה היהודים ששבו אליה רק אחרי הצהרת כורש כאשר האימפריה הפרסית כבשה את הארץ מידי בבל.

כאשר בארץ ישראל התרחשו מרידות בהן האויב היה חזק בצורה משמעותית, מנהיגים שזיהו זאת ונמנעו מלצאת למרד הצליחו לגרום לכך שהעם נפגע פחות. בעוד מנהיגים שהתעקשו למרוד למרות שכוחם היה מוגבל נכשלו. כאשר מנהיגים נלחמו ובעזרת אסטרטגיות מעולות הצליחו לאויב כמו המכבים היתה לעם ישראל לתקופה מסויימת מעין אוטונומיה היא מדינת החשמונאים.

קורח, שמואל הנביא וגדליה בן אחיקם

גדליה היה נציב יהודי שמונה על ידי הבבלים למשול על היהודים שנשארו בארץ ישראל לאחר חורבן בית המקדש הראשון. (מלכים ב' כה כב). אביו, אחיקם בן שפן, הציל את הנביא ירמיהו כאשר רצו להמיתו לאחר שנבא על חורבן המקדש (ירמיה כו כד). במקרא נאמר לנו כי מקום מושבו של גדליה בן אחיקם היה 'המצפה': "וַיִּשְׁמְעוּ כָּל שְׂרֵי הַחֲיִלִּים הַמָּה וְהָאֲנָשִׁים, כִּי הַפְּקִיד מֶלֶךְ בָּבֶל אֶת גְּדַלְיָהוּ, וַיָּבֵאוּ אֶל גְּדַלְיָהוּ, הַמִּצְפָּה" (מלכים ב' כה כג).

שתי ממלכות (מעצמות) גדולות באיזור רצו לשלוט בארץ ישראל, עמון ובבל. ממלכת בבל כבשה את ממלכת יהודה הגלתה את המנהיגים והעשירים והשארה בארץ את דלת העם כדי לגבות מהם מיסים. כאמור גדליה מונה על ידי הבבלים, והמתנגדים שלו היו יהודים התומכים במלוכת בית דוד. העמונים מינו את ישמעאל בן נתניה מזרע המלוכה (ירמיהו מ יד).

יוחנן בן קרח, העומד בראש הצבא, והחיילים אשר אתו, יידעו את גדליה על הכוונות להתנקש בחייו, וביקשו את אישורו להרוג את ישמעאל. אולם גדליה סירב להאמין שיהודי יכול לרצוח יהודי. ולכן גם אסר על פגיעה בישמעאל. עד כדי כך היה גדליה בטוח בעצמו, שהזמין את ישמעאל לסעודת חג ראש השנה (בלי שחפ"צ) ולא העלה בדעתו שיש לישמעאל כוונות זדוניות. הסעודה נערכה בחודש תשרי ואנו יודעים על כך מהנאמר במקרא כי הסעודה נערכה בחודש השביעי שידוע כחודש תשרי (ספירת החודשים בתקופת המקרא נערכה מחודש ניסן). "וַיְהִי בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי, בָּא יִשְׁמַעְאֵל בֶּן נְתַנְיָה ... מִזֶּרַע הַמְּלוּכָה וְרַבִּי הַמֶּלֶךְ וַעֲשָׂרָה אֲנָשִׁים אֲתוֹ אֶל גְּדַלְיָהוּ בֶן אַחִיקָם הַמִּצְפָּתָה; וַיֹּאכְלוּ שָׁם לֶחֶם יַחְדָּו, בַּמִּצְפָּה. וַיִּקֶּם יִשְׁמַעְאֵל בֶּן נְתַנְיָה ... וַיַּכּוּ אֶת גְּדַלְיָהוּ בֶן אַחִיקָם בֶּן שָׁפָן בַּחֶרֶב וַיָּמָת אֹתוֹ: אֲשֶׁר הַפְּקִיד מֶלֶךְ בָּבֶל, בְּאַרְץ" (ירמיהו מא א – ב).

כמו כן בספר ירמיהו נאמר שגדליה בן אחיקם בקש מאנשיו שיאספו יין, קיץ ושמן. קיץ היא מילה נרדפת לתאנה שזמן ההבשלה שלה הוא בתקופת ראש

השנה, דבר המתאים לחודש תשרי. "ואני, הנני יושב במצפה, לעמוד לפני
הכשדים, אשר יבאו אלינו; ואתם אספו יין וקיץ ושמן, ושמו בכליכם, ושבנו,
בעריכם אשר תפשותם" (ירמיהו מ י).

עץ זית, נבי סמואל

שמואל כתיקון של קורח

אם נבדוק עוד מחלוקות הקשורות להנהגה בהיסטוריה היהודית נגיע עד לקורח הלוי בן דודם של משה ואהרן.

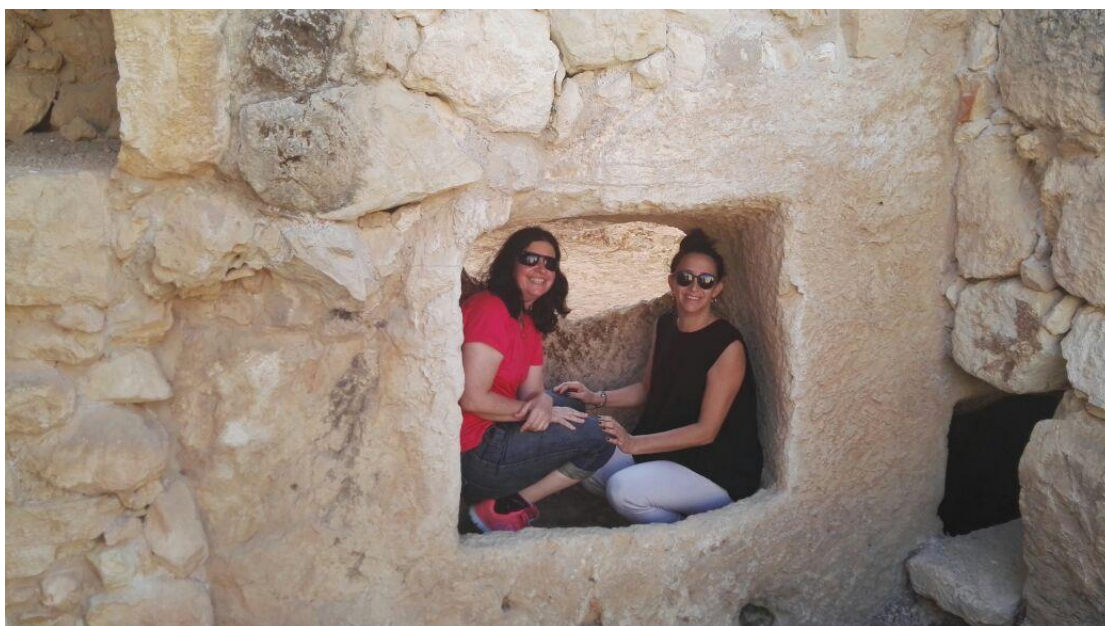
קורח רצה להנהיג את העם וניסה למרוד במשה ואהרן, הוא נכשל במרד ואלוהים העניש את קורח ועדתו במיתה.

בספר דברי הימים נכתב כי שמואל הוא צאצא של קורח: "וְאַלֶּה הָעֲמֻדִים, וּבְנֵיהֶם: מִבְּנֵי הַקֹּהֲתִי הַיָּמִן הַמְּשֹׁרֵר, בֶּן יוֹאֵל בֶּן שְׁמוּאֵל. בֶּן אֶלְקָנָה... בֶּן אֲבִיסָף, בֶּן קֹרַח." (דברי הימים א' ו יח – כב). כיצד נסביר ששמואל אשר היה משבט אפרים משוייך לקורח משבט לוי? יתכן שמשפחתו של שמואל היתה משפחה של לויים שהתגוררה בקרב שבט אפרים.

קורח שניסה לתפוס את ההנהגה נכשל ואילו הצאצא שלו שמואל, הצליח להנהיג את העם אחרי מות עלי הכהן והוא מעין תיקון של קורח. על שמואל נאמר כי הוא שקול כמשה ואהרן: "משה ואהרן בכהניו - ושמואל בקוראי שמו" (תהלים צ"ט, ו). שמואל שאף לקחת מנהיגות מבניו החוטאים של עלי בעוד קורח רצה לקחת מנהיגות ממשה ואהרן מטעמי קינאה, על קורח נאמר בהקשר זה:

"כָּל מַחְלֹקֶת שֶׁהָיָא לְשֵׁם שָׁמַיִם, סוּפָהּ לְהַתְקִיָּם. וְשִׁאינָה לְשֵׁם שָׁמַיִם, אֵין סוּפָהּ לְהַתְקִיָּם. אִיזוּ הָיָא מַחְלֹקֶת שֶׁהָיָא לְשֵׁם שָׁמַיִם, זֶה מַחְלֹקֶת הָלֵל וְשִׁמְאִי. וְשִׁאינָה לְשֵׁם שָׁמַיִם, זֶה מַחְלֹקֶת קֹרַח וְכָל עֲדָתוֹ." (פרקי אבות פרק ה' משנה י"ז).

גדליה בן אחיקם שנתמך על ידי הנביא ירמיה, נרצח על ידי ישמעאל בן נתניה וגדע את ההנהגה שנקבעה על ידי הבבלים. המטרה של ישמעאל היתה שבית המלוכה, שהוא הצאצא שלו ישוב לשלטון. יתכן שהמטרה של ישמעאל היתה חיובית כיון שרצה להשאיר את ההנהגה בבית דוד כמו קורח שרצה את ההנהגה. שניהם גם קורח וגם ישמעאל הקדימו את זמנם, קורח היה האדם הלא נכון בזמן הלא נכון ולכן תוצאות המרד שלו הן הרוות גורל. גם ישמעאל בן נתניה מרד בזמן לא מתאים ושניהם נדונו עקב כך למוות.

חותם גדליה

באתר נבי סמואל נמצא חותם ועליו השם גדליה. החותם מתוארך בין המאה שישית לפני הספירה ועד המאה רביעית לפני הספירה. פרופסור ליפשיץ סובר שהחותמת מאוחרת יותר מתקופתו של גדליה בן אחיקם (721 לפנה"ס) ומתארך את החותם למחצית השנייה של המאה החמישית לפני הספירה.

החותם נמצא זרוק בערמת אשפה באתר בשנת 2004. השם גדליה נכתב הפוך וכנראה הכותב היה לא מיומן ולכן הוא נזרק, מה שמתאים לעובדה שגדליה שהה במקום לתקופה קצרה ונרצח ולכן הכותב שכתב את החותמת לא הספיק להתמקצע. אם החותם אכן מזוהה עם גדליה בן אחיקם, זו עוד הוכחה שנבי סמואל היא המצפה המקראית של שמואל הנביא, גדליה בן אחיקם וגם של יהודה המכבי.

gdlyh Stamp

יום צום גדליה – גדליה נרצח בחג והצום נקבע יום אחריו ג' בתשרי. הצום
נקבע לזכר רצח גדליה שכתוצאה ממנו שארית העם שנשארה בארץ גלתה
מצרימה.

כתבה: ד"ר רות פרבר, נבי סמואל

קרבות מלחמת העצמאות בנבי סמואל

רקע לקרב:

בתאריך 29 בנובמבר 1947 הכריז האו"ם על הקמת מדינת ישראל, למחרת ב 30 בנובמבר החלה ההתקפה הערבית על הישוב היהודי והשלב הראשון של מלחמת העצמאות.

חלק מהישובים היהודים היו מבודדים בתוך רצף ישובים ערבים. הקשר עם הישובים המבודדים וביניהם העיר ירושלים התבצע באמצעות שיירות שהובילו אספקה. לאחר כמה כשלונות בליווי השיירות הוחלט לשנות גישה. הוחלט לנסות ולתפוס את האיזורים שמהם מותקפות השיירות.

בעקבות הלחץ של הכוחות הערבים על אזור ירושלים הוחלט ליצור רצף בין השכונות היהודיות, לנתק את האיזור הערבי של העיר מסביבתו ולפגוע בעורקי התחבורה המובילים אליה מצפון ומדרום. מצד צפון הכוחות היהודים היו אמורים לפעול בין שיח ג'ארח לרמאללה ומדרום בין א-טור לבית לחם. בנוסף לניסיון ליצור רצף של ישוב יהודי ובעקבות שמועות שנפוצו כי הבריטים מתכננים לעזוב את ירושלים, נוצר חשש שהערבים ישתלטו על העיר, לכן התקבלה החלטה לשחרר את ירושלים.

ב-20 באפריל (בתוך מבצע הראל) יצאה לירושלים שיירה נוספת שבה היו בין היתר דוד בן גוריון וכוחות הגדוד החמישי של הפלמ"ח. השיירה היתה איטית והערבים המטירו אש תופת על מרכז השיירה. החלק הקדמי של השיירה ובתוכו דוד בן גוריון הצליח להגיע לירושלים ללא פגע, אך חלק מהשיירה נעצר. יצחק רבין, שהיה במאסף, הצליח להגיע באמצעות ג'יפ לקריית ענבים ופקד על לוחמי הגדוד הרביעי, אשר שהו שם, לרדת ולחלץ את השיירה. בן גוריון אשר הגיע כאמור עם ראשית השיירה לירושלים, הוציע יומיים אחר כך

פקודה לפעולת יבوسی. פעולה שנועדה לשחרר את העיר מהמצור, להבטיח את השליטה בה ולשלוט בקטע מירושלים עד בב אל - וואד.

דוד בן גוריון קבע את תאריך הקרב לפני פסח הוא חג החירות במחשבה לשחרר את ירושלים לפני החג.

הגדוד הרביעי, גדוד הפורצים בפיקודו של יוסף טבנקין נלחם בקרב זה.

על פי הערכת המודיעין מירב ההתנגדות היתה אמורה להגיע מבית איכסא ולא מנבי סמואל ולכן הכוחות נערכו בהתאם. הקרב על בית איכסא היה אמור להיות הקרב הראשי ואילו הקרב על נבי סמואל היה אמור להיות קרב מישני. ההגעה ליעדים והקרבות תוכננו להתבצע בחשכת הליל.

בשלב הראשון תוכנן כי פלוגה ג' בפיקודו של מרדכי בן פורת תכבוש את בית איכסא ופלוגה ב' בפיקודו של חיים פחננסקי (פחה) תשמש כעתודה, ובשלב השני תתקדם הפלוגה של פחננסקי לעבר נבי סמואל. פלוגתו של בן ארי תתמקם מצפון וממערב לנבי סמואל ותבודד את איזור הפעולה מתגבורת ערבית. הפלוגות של בן ארי ובן פורת תיהינה כח מסייע לפלוגה של פחננסקי.

פלוגה ד' המשוריית, בפיקודו של מיכה פרי שתפקידה היה לסייע לכוחות התוקפים, נתקלה בבעיות עבירות של המשוריינים ולא הגיעה.

מרדכי בן פורת מ"פ פלוגה ג' (לימים תת אלוף ומנכ"ל רט"ג שפעל לכך שנבי סמואל יהפך לפארק) קבל פקודה לתקוף את בית איכסא. בן פורת תיאר שימים מספר לפני המבצע יצא מקרית יערים לעבר נבי סמואל בחברת שלושה חיילים שנשאו מוקשים על גבם. הם צעדו מתחת לנבי סמואל בצדו המערבי מכיוון בידו ואל ג'יב, הניחו מוקשים על מנת לבדד את איזור הקרב כדי למנוע מכוחות אויב לסייע, וחזרו בשלום.

הקרב על נבי סמואל

פלוגה ג' בפיקודו של מרדכי בן פורת, כבשה כמעט ללא התנגדות את בית איכסא והתמקמה לסייע לפלוגה ב'. פלוגה ב' בפיקודו של פחננסקי הגיעה

לחירבת למון וחכתה בהערכות לפלוגה א' בפיקודו של בן ארי שירדה מחירבת שיח עבד אל עזיז. פלוגה א' תעתה בדרך והתמקמה בצומת בידו באור יום לבדוד איזור הפעולה.

פחננסקי מ"פ פלוגה ב' החליט לתקוף את היעד נבי סמואל באור יום. הפלוגה בפיקודו של פחננסקי החלה לרדת מחירבת למון (היא שמורת אלוני שמואל) במהלך ירידת הכח נורתה עליהם אש לא מכוונת. הכח התוקף המשיך ללכת והתקיף גבעה שנחשבה כיעד וכך התגלה לאויב. הכח תקף את היעד וספג פגיעה מירי של האויב. 35 חיילים מפלוגה ב' כולל פחננסקי המפקד נהרגו בהתקפה זו. הכח נסוג והשאיר את ההרוגים בשטח, הגופות הושחתו והוחזרו למחרת על ידי חובשת הפלוגה במסע ומתן עם הבריטים מהר אדר. החללים נקברו בקרית ענבים בקבר אחים. קרב נבי סמואל היה אחד הקרבות העקובים מדם במלחמת השיחרור.

ירושלים לא שוחררה ולא אוחדה במלחמת העצמאות אלה רק 19 שנים אחר כך במלחמת ששת הימים העיר שוחררה. לפי המסורת שמואל הנביא ישב עם דוד ונבא את בנינו של בית המקדש. "וַיְהִי בְּרֹחַ וַיִּמָּלֵט, וַיָּבֵא אֶל שְׁמוּאֵל הַרְמָתָה... וַיֵּלֶךְ הוּא וְשְׁמוּאֵל, וַיֵּשְׁבוּ בְּנוֹת (בְּנֵיּוֹת). וַיִּגְדּוּ לְשָׂאוֹל, לֵאמֹר: הִנֵּה דָוִד, בְּנוֹת (בְּנֵיּוֹת) בְּרָמָה" (שמואל א' יט יח – יט). רש"י פרש את הישיבה בניות ברמה: "למצוא מקום לבית הבחירה מן התורה" (זבחים נד). תאריך שחרור ירושלים הוא כ"ח באייר בתאריך לידתו ומותו של שמואל שנבא את בנינו של המקדש בניות ברמה.

כתבה ד"ר רות פרבר, נבי סמואל

חיים פזננסקי (פחה) מ"פ פלוגה ב'

יוסף טבנקין (יוספ'ה) מג"ד הגדוד הרביעי

בין הנס לנפלא – חג חנוכה

לכבוד חג החנוכה נעסוק בנס פך השמן שהספיק לבעירת המנורה שבבית המקדש שמונה ימים.

בחנוכה אנחנו שרים על הניסים ועל הנפלאות.

מדוע נאמר גם ניסים וגם נפלאות? מה ההבדל ביניהם?

נס - מאורע הגיוני ונתפס על ידי השכל הישר. העיתוי והמקום שנעשה למאן דהו הוא הנס.

נפלאות - מעשים על טבעיים ונשגבים, מעבר לבינתו של האדם. אין לנפלא הסבר לוגי. נפלא הוא דבר שעומד לגמרי מעל הטבע.

נחזור אל נס החנוכה שהתרחש לעם היהודי בימי בית חשמונאי. החשמונאים בפיקודו של יהודה המכבי, אחרי סידרה של ניצחונות על הצבא ההלניסטי, בשנת 164 לפני הספירה טהרו את בית המקדש. בזמן טיהור המקדש אירע **נס** ונמצא פך שמן קטן. פך שמן זה, הפלא ופלא, הספיק לבערה של מנורת שבעת הקנים במשך שמונה ימים.

כד שמן מתקופת בית ראשון, נבי סמואל

בספרי מקבים, נאמר שהחג נחוג שמונה ימים אך אין איזכור לנס: "ויהי ביום החמישי ועשרים לחדש התשיעי הוא כסלו, בשנת שמונה וארבעים ומאה, ושכימו בבוקר ויעלו עולות על המזבח החדש כמשפט. ויחנכו את המזבח בעצם היום אשר טמאו אותו הגויים, ויהללו לה' בשירים ובכינורות בחלילים ובמצלצלים. ויפלו על פניהם וישתחוו לה' על אשר נתן להם עוז ותשועה. ויחוגו את חנוכת המזבח שמונת ימים, ויעלו עולות ותודות בשמחת לבבם" (מקבים א' ד נא – נד). גם יוסף בן מתתיהו לא הזכיר את הנס בכתביו. אפילו בברכת ההודאה על הניסים אשר נמצאת בברכת המזון שמבורכת בחנוכה, הנס אינו נזכר. "בִּימֵי מַתְתִּיָּה בֶן יוֹחָנָן כִּהֵן גָּדוֹל חֲשֵׁמוֹנָאִי וּבָנָיו ... בָּאוּ בָנֶיךָ לְדַבֵּר בֵּיתְךָ וּפָנּוּ אֶת הַיִּכְלָךְ וְטָהְרוּ אֶת מִקְדָּשְׁךָ וְהִדְלִיקוּ נֵרוֹת בְּחִצְרוֹת קִדְשְׁךָ

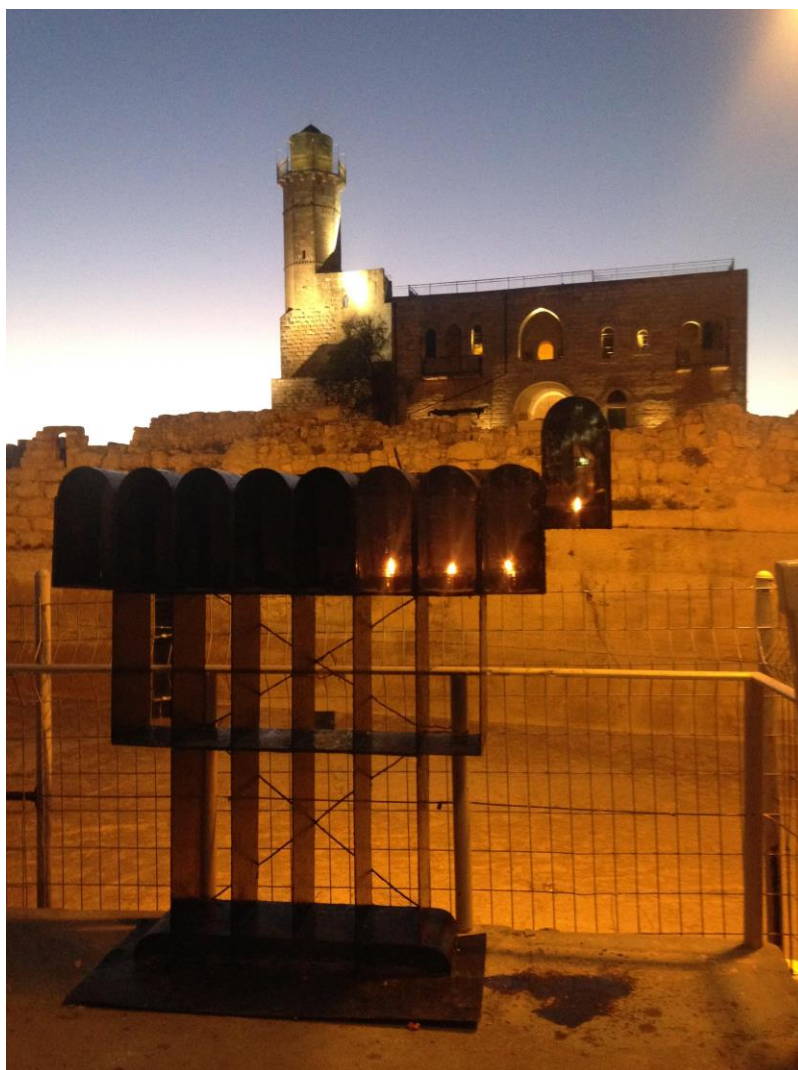
וְקִבְעוּ שְׁמוֹנוֹת יְמֵי חֲנוּכָּה אֵלּוּ בְּהִלָּל גָּמוּר וּבְהוֹדָאָה וְעֲשִׂיתֶם עִמָּהֶם נְסִים
וְנִפְלְאוֹת וְנוֹדָה לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל סֵלָה"

איזכור ראשון לנס אנו רואים בסכוליון למגילת תענית (ספר הכולל את
רשימת הימים הטובים בהם קרו לעם ישראל נסים ולכן אסור להתענות
בהם) "בעשרים וחמשה בו חנוכת שמונה ימים." (סכוליון למגילת תענית כג).

ובתלמוד הבבלי "מאי חנוכה דתנו רבנן בכ"ה בכסליו יומי דחנוכה תמניא
אינון (ימי חנוכה שמונה הם) דלא למספד בהון ודלא להתענות בהון
שכשנכנסו יוונים להיכל טמאו כל השמנים שבהיכל וכשגברה מלכות בית
חשמונאי ונצחום בדקו ולא מצאו אלא פך אחד של שמן שהיה מונח בחותמו
של כהן גדול ולא היה בו אלא להדליק יום אחד נעשה בו נס והדליקו ממנו
שמונה ימים לשנה אחרת קבעום ועשאוּם ימים טובים בהלל והודאה" (בבלי,
שבת כא ע"ב).

אחד מהאירועים החשובים שהתרחשו במצפה, שלפי אחת ההשערות היא
נבי סמואל, המלכתו של שאול למלך עם ישראל על ידי הנביא שמואל. "וַיִּצְעַק
שְׁמוּאֵל אֶת הָעָם, אֶל ה' הַמִּצֵּפָה... וַיִּקְרַב אֶת-שֹׁבֵט בְּנֵימִן, לְמִשְׁפַּחָתוֹ... וַיִּלְכֹּד
שְׁאוּל בֶּן קִישׁ, וַיִּבְקֹשֶׁהוּ וְלֹא נִמְצָא... וַיֹּאמֶר ה', הִנֵּה הוּא נִחְבֵּא אֶל הַכֵּלִים.
וַיִּרְצוּ וַיִּקְחֵהוּ מִשֶּׁם, וַיִּתִּיצֵב בְּתוֹךְ הָעָם... וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֶל כָּל הָעָם, הֲרֵאִיתֶם
אֲשֶׁר בָּחַר בּוֹ ה', ... (שמואל א' י ז – כד).

סיפור מעניין אשר נוגע לנס פך השמן ולמכבים נקשר לאתר נבי סמואל.
סיפור זה נקשר לנו עם המלכת שאול על ידי שמואל במצפה באותו פך השמן
אותו מצאו החשמונאים. צבי הירש מציין בספרו קב הישר כי פך השמן
שנמצא בבית המקדש הוא אותו הפך שבשמנו משחו את מלכי ישראל. "ואחר
כך באו בני חשמונאי לבית המקדש ולא מצאו כי אם צלוחית אחת של שמן
אשר היתה חתומה בטבעת של כהן הגדול אשר באותו צלוחית היו מושחין
מלכי ישראל וכל כהן גדול שהיה טעון משיחה נמשח באותו פך של שמן
המשחה והיה בו רק כשיעור הדלקת יום אחד ואלהי השמים אשר שיכן שמו
במקדש עשה נס שהיה השמן ההוא דולק שמונה ימים". (קב הישר פרק צו).

החנוכיה שהודלקה בכותל אחרי אלפיים שנה, מודלקת ברוב כבוד בקבר
שמואל הנביא

נסים קורים בזמן הנכון ובמקום הנכון. נס פך השמן קרה ליהודה המכבי
אחרי שצבר ארבעה ניצחונות בקרבות נגד ההלניסטים. עתה כשהוא עטור
ניצחונות הגיע יהודה המכבי אל ירושלים והצליח לשחרר את בית המקדש
ולהשיב את עבודת האל כהלכה. יהודה המכבי מצטייר כאדם מיוחד, מצביא
מצטיין שהשכיל לאחד את העם נגד אויב משותף ויכל לו. יהודה המכבי הוא
אדם המתאים שזכה להיות נוכח בנס מיוחד במינו והוא נס פך השמן. יהודה
המכבי יצא בקרב השלישי, קרב אמאוס מהמצפה הרי היא נבי סמואל.

סיפור מרתק נוסף הנקשר לאתר נבי סמואל ולחנוכה הוא סיפורה של החנוכה אשר מודלקת באתר בכל חנוכה. חנוכה זו מיוחדת במינה, זוהי החנוכה הראשונה שהודלקה בכותל המערבי בירושלים אחרי שיחרור העיר העתיקה במלחמת ששת הימים על ידי הרב גורן. החנוכה נמצאה במחסנים של משרד הדתות, החנוכה המזוהה והמפורקת זכתה לשיפוץ מושקע ולשימוש מחודש. בכל שנה מודלקת חנוכה זו בכל אחד משמונת ימי החג, במקום בו שמואל הנביא פעל.

ניתן לסכם ולומר שמציאת כד השמן בימיו של יהודה המכבי היא נס המסמל יותר מכל את הצלחתו של יהודה המכבי כמצביא וכמנהיג ואת העובדה שהוא נמצא במקום הנכון ובזמן הנכון (זה מה שנקרא מזל טוב). בעירת המנורה שמונה ימים תמימים בעת חנוכת בית המקדש היא פלא. הנס הגדול והחשוב הזה התרחש בימיו של יהודה המכבי ולא בימי אחיו או בהמשך השושלת החשמונאית, כיון שהוא דמות המפתח במשפחת החשמונאים. יהודה החל את מרד החשמונאים והיה המצביא הראשון שיצא לקרבות נגד הכובש ההלניסטי הגדול והעצום והצליח ברוב הקרבות נגדם. יהודה המכבי לא לקח לעצמו את הכהונה הגדולה כפי שעשו אחיו יונתן ושמעון. המסורת היהודית מייחסת את העלמותה של השושלת החשמונאית לשילוב של ההנהגה המדינית והדתית של משפחת יהודה המכבי. שילוב שלא היה מקובל על חלקים מהעם.

ההצלחה של יהודה המכבי שלוותה פעמים רבות גם בכך ששם את מבטחו באלוהים ואף ציין זאת בכמה אירועים. "היד ה' תקצר לתת רבים ביד מעטים, ואם יש מעצור לו להושיע ברב או במעט. הן לה' התשועה, ורוב חיל לא ימלט" (מקבים א' ג יח - יט).

**ומציון קבר שמואל הנביא שהפריד בין מלוכה לשיפוט ראוי להגיד
בשנה הבאה בירושלים הבנויה.**

כתבה: ד"ר רות פרבר, נבי סמואל

קרב אמאוס

קרב אמאוס, הקרב השלישי מבין שמונה קרבות אותם ערכו המכבים ובראשם מפקדם יהודה המכבי שמרדו הסלווקים השולטים בארץ ובשליט אנטיוכוס אפיפינס הרביעי. קרב זה נחשב כאחד הניצחונות המזהירים והטקטים של הצבא היהודי ויהודה המכבי שעמד בראשם במלחמותיהם בסלווקים.

יש ברשותינו, 3 מקורות לקרב: מקבים א', מקבים ב', וקדמוניות היהודים אותו כתב יוסף בן מתתיהו.

השנה שנת 165 לפני הספירה.

לאחר תבוסת הסלווקים בשני הקרבות הראשונים, הקרב הראשון שנערך במעלה לבונה או ואדי חרמיה (אין לנו ידיעות מדויקות למקום הערכות הקרב) והקרב השני שנערך במעלה בית חורון. אנטיוכוס אפיפינס השליט הסלווקי שלח את מיטב המפקדים להלחם ביהודה המכבי ובצבאו. לצורך כך הוא גייס כסף רב ומינה את ליסיאס אשר היה איש מכובד ומזרע המלוכה לנהל את הקרב הבא נגד היהודים. ליסיאס בחר את מפקדי הקרב ובראשם גורגיאס, ניקנור ותלמי. ארבעים אלף איש ושבעת אלפים פרשים הוקצו לקרב.

הסלווקים התמקמו ובנו את המחנה שלהם באמאוס (איזור לטרון של היום) ואילו היהודים בפיקודו של יהודה המכבי בנו את המחנה שלהם במצפה שהיה מקום חשוב וקשור להיסטוריה היהודית.

מצפה נקשרת כאחד המקומות בהם שמואל הנביא שפט את העם: "וַיִּשְׁפֹּט שְׁמוּאֵל אֶת-בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, בַּמִּצֵּפָה." (שמואל א' ז 6).

הלוחמים שמעו שצבא הסלווקים גדול והתמלאו פחד, הם התפללו וצמו ואילו יהודה המכבי הכין את צבאו לקרב ונאם נאום קצר לחזק את הלוחמים.

גורגיאס המפקד היווני, החליט להפתיע את היהודים ויצא בלילה עם חמשת אלפים איש ואלף פרשים מאמאוס לכיוון מצפה כדי לתקוף את המחנה היהודי.

יהודה המכבי בזכות ידיעות מודיעיניות מוקדמות ידע על כוונת גורגיאס לתקוף אותם. הוא הצית מדורות במחנה כדי להטעות את גורגיאס על מנת שיחשוב שהם נמצאים במקום, ויצא לפנות שחר לכיוון אמאוס.

היהודים נבהלו מכמות הצבא הסלווקי שנגלה לעיניהם באמאוס, אך יהודה המכבי עודד אותם בהזכירו להם איך הושיע אותם אלוהים ביציאת מצרים. "ויאמר יהודה לאנשים אל תיראו מפני המונם ומפני עברתם אל תחתו. זכרו איך נושעו אבותינו בים סוף... ויצאו מן המחנה למלחמה ויתקעו אנשי יהודה [בחצוצרות] ויאסרו מלחמה ויכו את הגויים אל המישור" (מקבים א' ד 8 – 14). יהודה וצבאו תקפו את המחנה ממזרח, כאשר השמש הזורחת הפריעה והקשתה על החיילים היוונים המופתעים ונצחו אותם בקלות, חלקם נהרגו והשאר ברחו לשפלה לכיוון לוד וגזר.

בעוד יהודה וצבאו עסוקים בלחימה באמאוס, הגיע גורגיאס למצפה, גילה לתדהמתו שמחנה היהודים ריק ובראותו את המדורות סבר בתחילה כי יהודה וצבאו ברחו, הוא נסוב לאחור וחזר לאמאוס. כאשר התקרבו החיילים היוונים לאמאוס ראו כי המחנה שלהם עולה באש ונסוגו. התוצאה שוב ניצחון מוחץ ליהודה המכבי ולצבא היהודים.

כתבה: ד"ר רות פרבר, נבי סמואל

פורים בנבי סמואל

לכבוד פורים ננסה לקשור בין שאול המלך שהומלך במצפה היא נבי סמואל לבין מרדכי היהודי שניהם משבט בנימין.

סמואל הנביא המליך את שאול במצפה:

"וַיִּצְעַק שְׁמוּאֵל אֶת הָעָם, אֶל ה' הַמִּצְפָּה. וַיֹּאמֶר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל... וַיִּלְכְּדוּ שְׁאוּל בֶּן קִישׁ... וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֶל כָּל הָעָם, הֲרֵאיתֶם אֲשֶׁר בָּחַר בּוֹ ה', כִּי אֵין כָּמֹהוּ, בְּכָל הָעָם; וַיִּרְעוּ כָל-הָעָם וַיֹּאמְרוּ, יְחִי הַמֶּלֶךְ." (שמואל א י ז – כד).

על שאול אנחנו קוראים שהוא לא חסל את עמלק למרות שאלוהים ציווה עליו להורגו: "כֹּה אָמַר, ה' צָבָאוֹת, פִּקְדָתִי, אֶת אֲשֶׁר עָשָׂה עִמָּלֶק לְיִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר שָׁם לוֹ בְּדֶרֶךְ, בַּעֲלָתוֹ מִמִּצְרַיִם. עַתָּה לֶךְ וְהִכִּיתָה אֶת עִמָּלֶק, וְהִחַרְמָתָם אֶת כָּל אֲשֶׁר לוֹ, וְלֹא תַחֲמַל, עָלָיו; וְהִמַּתָּה מֵאִישׁ עַד אִשָּׁה, מֵעַלְל וְעַד יוֹנֵק, מִשּׁוֹר וְעַד שֶׁה, מִגֶּמֶל וְעַד חֲמֹר." (שמואל א טו ב – ג). שאול חס על אגג: "וַיַּחֲמַל שְׁאוּל וְהָעָם עַל אֲגָג, וְעַל מֵיטֵב הַצֹּאן וְהַבָּקָר" (שמואל א טו ט).

וכיוון שהמרה את דבר ה', ה' לקח ממנו את המלוכה.

סיפור מגילת אסתר מציג יחס אחר וחיובי לבית שאול. במגילת אסתר נאמר לנו שמרדכי דודה של אסתר המלכה אשתו של אחשוורוש מלך פרס, הוא משבט בנימין: "אִישׁ יְהוּדִי, הָיָה בְּשׁוֹשֵׁן הַבִּירָה; וְשֵׁמוֹ מֶרְדֳּכִי, בֶּן יָאִיר בֶּן שִׁמְעִי בֶּן קִישׁ אִישׁ יְמִינִי. אֲשֶׁר הִגְלָה, מִירוּשָׁלַיִם, עִם הַגָּלָה אֲשֶׁר הִגְלָתָהּ, עִם יְכָנְיָה מֶלֶךְ יְהוּדָה אֲשֶׁר הִגְלָה, נְבוּכַדְנֶצַּר מֶלֶךְ בָּבֶל." (אסתר ב ה – ו).

רשימת היחוס של מרדכי מזכירה רק את קיש ושמעי. קיש אבי שאול הנרדף על ידי דוד, ושמעי, המזכיר את שמעי בן גרא, שקילל את דוד, על שלקח את המלוכה משאול (שמואל ב טז, ה-ח).

ה' העביר את המלוכה משאול לדוד כיוון ששאול לא השמיד את עמלק. תיקון החטא שבגללה הועברה המלוכה מבית שאול לבית דוד, יצר לכאורה צידוק להחזרת המלוכה לבית שאול. שאול קבל הזדמנות שנייה מאלוהים, על מנת

שיוכל לתקן את החטא. ("מי יודע אם לעת כזאת הגעת למלכות" אסתר ד, טד). אסתר הגיעה למלכות כדי להציל את היהודים וכדי להכרית את עמלק.³

נראה שחז"ל ייחסו חשיבות מיוחדת לחג הפורים יותר מאשר לשאר חגי דרבנן. בדברי הירושלמי במגילה (ז ע"א) מצאנו שהמגילה נאמרה למשה מסיני, ושזו אינה עתידה להיבטל: "בספר אלו הכתובים (אסתר ט) ומאמר אסתר קיים את דברי הפורים האלה ונכתב בספר ... המגילה הזאת נאמרה למשה מסיני אלא שאין מוקדם ומאוחר בתורה ר' יוחנן ורשב"ל ר' יוחנן אמר הנביאים והכתובים עתידין ליבטל וחמשה סיפרי תורה אינן עתידין ליבטל ... רשב"ל אמר אף מגילת אסתר והלכות אינן עתידין ליבטל" (ירושלמי, מגילה דף ז, א פרק א).

הרמב"ם (הלכות מגילה פ"ב הי"ח) פוסק כירושלמי: "כל ספרי הנביאים וכל הכתובים עתידין ליבטל לימות המשיח חוץ ממגילת אסתר הרי היא קיימת כחמשה חומשי תורה וכהלכות של תורה שבעל פה שאינן בטלין ... שנאמר (אסתר ט) "וימי הפורים האלה לא יעברו מתוך היהודים וזכרם לא יסוף מזרעם".

מגילת אסתר חושפת את נצחיותו של עם ישראל לדורות ואת שלמותה של תורה. ומכאן הקשר הברור שמצאנו בדברי חז"ל בין תורה לבין המגילה. "וכל הכתובים עתידין ליבטל לימות המשיח חוץ ממגילת אסתר".

לנוכח אמירה זו שמגילת אסתר תשאר באחרית הימים, יתכן שהכוונה היא שאחרי שבית דוד לא הצליח לאחד את העם וגרם למעשה לפירוד הממלכה לשתי ממלכות יהודה וישראל, בית שאול יאחד מחדש את העם היהודי לעולמים ויהיה שלום על ישראל.

כתבה: ד"ר רות פרבר, גן לאומי נבי סמואל.

³ בכר שלמה, גילוי אהדה לבית האב של שאול בנוסח המסורה של מגילת אסתר, בית מקרא 2002, 48 א'.

שקד פורח על רקע ירושלים והחפירות באתר נבי סמואל (על פי הארכיאולוגים החופרים היא המצפה).

תשעה באב בהקשר של נבי סמואל

לפי רוב הארכיאולוגים נבי סמואל הוא המצפה, אך לפי המסורת הוא הרמה – מקומו של קבר שמואל הנביא. ברמה נרקמה הנבואה על הקמת בית המקדש, הלוא הוא בית המקדש שבנה שלמה המלך ושעמד על תילו מאמצע המאה העשירית לפנה"ס עד חורבנו בשנת 586 לפנה"ס, וברמה גם דנו שמואל ודוד על בנייתו: "וַיִּשְׁאַל וַיֹּאמֶר אֵיפֹה שְׁמוּאֵל וְדָוִד; וַיֹּאמֶר הִנֵּה בְנוֹיֹת (בְּנִיּוֹת) בְּרָמָה. וַיֵּלֶךְ שָׁם אֶל-נְוִית (נִיּוֹת) בְּרָמָה; וַתְּהִי עָלָיו גַּם-הוּא רוּחַ אֱלֹהִים וַיֵּלֶךְ הָלוֹךְ וַיִּתְנַבֵּא עַד-בָּאוּ בְנוֹיֹת (בְּנִיּוֹת) בְּרָמָה" (שמואל א' יט כג).

נבי סמואל - צילם עמוס טל

בתלמוד זבחים נד נאמר: "וכי מה ענין ניות אצל רמה? אלא שהיו יושבים ברמה ועוסקים בנויו של עולם, ורש"י פרש את ניוו של עולם: 'למצוא מקום לבית הבחירה מן התורה'". כלומר שמואל ודוד ישבו ברמה ודנו בבניית בית המקדש שבנה שלמה, בנו של דוד.

לאחר שהבבלים כבשו את ארץ ישראל והחריבו את בית המקדש הם מינו את גדליה בן אחיקם למנהיג היישוב היהודי שנותר בארץ (מלכים ב' כה כב). משפחתו של גדליה בן אחיקם הייתה משפחה מכובדת וחשובה, שתמכה בנביא ירמיהו. אביו, אחיקם בן שפן, הציל את ירמיהו כשרצו להמיתו לאחר שניבא את חורבן המקדש, שכן סבר שצריך להיכנע לכיבוש הבבלי ולא לצאת נגדו.

נבי סמואל – צילם עמוס טל

במקרא נאמר לנו כי מקום מושבו של גדליה בן אחיקם היה המצפה: "וַיִּשְׁמְעוּ כָּל שְׂרֵי הַחֲיָלִים הַמָּה וְהָאֲנָשִׁים כִּי הִפְקִיד מֶלֶךְ בָּבֶל אֶת גְּדַלְיָהוּ וַיָּבֵאוּ אֵל גְּדַלְיָהוּ הַמִּצְפָּה" (מלכים ב' כה כג). גם הנביא ירמיהו עבר מהרמה והתיישב במצפה עם שארית העם: "וַיָּבֹא יִרְמְיָהוּ אֶל-גְּדַלְיָה בֶן-אֲחִיקָם הַמִּצְפָּתָה; וַיֵּשֶׁב אִתּוֹ בְּתוֹךְ הָעָם הַנִּשְׁאָרִים בְּאֶרֶץ" (ירמיהו מ ו).

בעת ההיא רצו לשלוט בארץ ישראל שתי ממלכות אזוריות גדולות: בבל ועמון. ממלכת בבל כבשה את ממלכת יהודה, הגלתה את מנהיגיה ואת עשיריה והשאירה בארץ את דלת העם כדי לגבות ממנה מיסים. לפי המתואר במקרא מינה מלך בבל את גדליה בן אחיקם למנהיג העם לאחר שגדליה נכנע לבבל בעת המצור לפי דרישתו של ירמיהו הנביא, ואילו העמונים מינו למנהיג את ישמעאל בן נתניה מזרע המלוכה. אם כן, לגדליה בן אחיקם היו מתנגדים יהודים מקרב תומכי מלוכת בית דוד ובראשם בן נתניה, וסיבה אחת הייתה שגדליה לא היה נצר למשפחת המלוכה (ירמיהו מ יד).

ישמעאל בן נתניה תכנן להתנקש בחיי גדליה. ראש הצבא יוחנן בן קרח שמע על מזימתו, עדכן את גדליה וביקש ממנו אישור להרוג את ישמעאל. למרות ההתרעות סירב גדליה להאמין לשמועות שהמתנגדים לו מתכוונים להתנקש בחייו. הוא אסר לפגוע בישמעאל ואף הזמין אותו לסעודה במצפה, אלא שישמעאל ראה בהזמנה הזדמנות לממש את זממו ובזמן הסעודה קם על גדליה והרגו.

לאחר רצח גדליה לקח ישמעאל בן נתניה את העם שבמצפה בשבי, על נשיו וטפו, וגם את בנות המלך צדקיהו, ששר צבא הבבלים נבחראדן השאיר אצל גדליהו. שבויים אלו נמלטו מישמעאל לבסוף, ולאחר מכן נאמר לנו: "שם בילו כל אותו היום והחליטו לקום משם וללכת מצרימה משום שפחדו שמא יהרגום הבבלים לכשישארו בארץ בכעסם על רצח גדליהו, שנתמנה שר על ידם" (יב"מ קדמוניות היהודים 10,175).

היהודים שברחו מהמצפה הלכו למצרים על גב ההר, ובדרכם דרומה חלפו על פני קבר רחל אימנו קרוב לוודאי. ירמיהו הנביא ציין את בכיה של רחל. רחל בוכה על בניה שעזבו את ארץ יהודה ונטשוה סופית בבורחם מצרימה: "כֹּה אָמַר ה' קוֹל בְּרָמָה נִשְׁמָע נְהִי בְּכִי תַמְרוּרִים רַחֵל מִבְּכָה עַל בְּנֶיהָ; מֵאֲנָה לְהַנָּחם עַל בְּנֶיהָ כִּי אֵינָנוּ " (ירמיהו לא יד).

נבי סמואל – צילם עמוס טל

רחל מבכה על בניה השבויים העוברים ליד מקום קבורתה. תפיסה זו נמצאת כבר במדרש: "מה ראה אבינו יעקב לקבור את רחל בדרך אפרת. אלא צפה יעקב אבינו שהגליות עתידות לעבור דרך שם, לפיכך קברה שם כדי שתהא מבקשת עליהם רחמים. ההד קול ברמה נשמע" (בראשית רבה פב יא).

גם בהקשר לבית המקדש השני, שעמד על תילו בשנים 516 לפנה"ס עד 70 לספירה, יש מסורת מעניינת. נס פך השמן והמכבים נקשר לנבי סמואל בסיפור המלכת שאול על ידי שמואל במצפה. צבי הירש בספרו "קב הישר" מציין כי פך השמן שנמצא בבית המקדש הוא אותו פך שבשמנו נמשחו מלכי ישראל: "ואחר כך באו בני חשמונאי לבית המקדש ולא מצאו כי אם צלוחית אחת של שמן אשר היתה חתומה בטבעת של כהן הגדול אשר באותו צלוחית היו מושחין מלכי ישראל וכל כהן גדול שהיה טעון משיחה נמשח באותו פך של שמן המשחה והיה בו רק כשיעור הדלקת יום אחד ואלהי השמים אשר

שיכן שמו במקדש עשה נס שהיה השמן ההוא דולק שמונה ימים" (קב הישר פרק צו).

הנה כי כן נוכחנו שנבי סמואל חופן בתוכו מסורות רבות הנוגעות לעם היהודי ואף מכיל מסורות הקשורות לבתי המקדש – הראשון והשני – שלפי המסורת חרבו שניהם בתשעה באב.

נבי סמואל – צילם עמוס טל

כתבה: ד"ר רות פרבר, נבי סמואל

טקס החלאקה ונבי סמואל

טקסי חלאקה רבים מתקיימים באתר נבי סמואל ליד ציון קברו של שמואל הנביא.

בקרב עדות רבות בישראל נהוג לספר את שערות הילד בפעם הראשונה בגיל שלוש, ואז נערך טקס תספורת חגיגי המכונה בשם 'חלאקה' (תספורת בשפה הערבית) או 'אפשערניש' (באידיש).

למספר שלוש יש חשיבות ביהדות. הציווי בתנך אומר שאסור לאכול מפירותיו של עץ שלוש שנים ראשונות.

בגיל שלוש מקובל לגלח את התינוק בפעם הראשונה, המנהג לקוח מספר ויקרא: "וכי תבאו אל הארץ, ונטעתם כל עץ מאכל וערלתם ערלתו, את פריו; שלש שנים יהיה לכם ערלים לא יאכל ובשנה הרביעית, יהיה, כל-פריו קדש הלולים, לך. לא תקפו, פאת ראשכם ולא תשחית, את פאת זקנך" (ויקרא יט כג – כז). על פי הילקוט שמעוני, כיון ונאמר שהאדם דומה לעץ - "כי האדם עץ השדה" (דברים כ יט) - לפיכך גם האדם, בטרם מלאו לו שלוש שנים הוא עדיין לא שייך למצוות, אולם בשנה הרביעית - "קודש הלולים לך!" בהשארת פאות הראש, אביו מקדישו לתורה! ומתחיל לחנכו למצוות. לכן לפי המדרש הפסוק אינו עוסק רק בנטיעת עצים אלא גם בתהליך חינוך אותו עובר כל ילד על ידי אביו גיל שלוש שנים הוא זמן תחילת חינוכו של הילד בקיום המצוות ומתחילים אותה בטקס גזיזת שער ראשו. פועל יוצא מטקס החלאקה, הוא הדגשת היותו של הילד בן זכר.

בחגיגת התספורת מספרים את שערות ראשו של הילד אך מותירים את ה'פיאות' (ראו להלן). קיום מצווה זו הוא סיבה לעריכת חגיגה.

המנהג מובא לראשונה רק בתחילת תקופת האחרונים. לראשונה הוא מחזר לפני כ-450 שנה, בשו"ת (שאלות ותשובות) הרדב"ז (רבי דוד בן זמרא) שהיה אב בית דין ומנהיגה של יהדות מצרים במאה ה-16.

הרדב"ז ציין שהיו שנהגו לנדור לגלח את הבן בקבר שמואל הנביא ולתת משקל השיער לצורכי המקום, להדלקת נרות וכדומה. הוא לא הזכיר מקור לדבר, וגם לא גיל מסויים לתגלחת זו.

מנהג נתינת הצדקה לעניים כמשקל השערות הוא סגולה לכך שהבן יהיה חכם בתורה ואריכות ימים.

המסורת של נתינת משקל השיער לנדבה התפתחה בשעה שהמוסלמים לא נתנו ליהודים להכנס לציון הקבר של שמואל הנביא. אחת האמהות שבנה היה אמור לעבור את טקס החלאקה שאלה את הרדב"ז מה עליה לעשות? והרדב"ז ענה שצריך לקיים את הנדר ומאחר ונמנע לקיים את המצווה בציון קבר שמואל הנביא, אמר לה לשקול את משקל השיער ולתת את שווי משקלם בנדבה, ולראשונה המנהג הזה החזר בקבר שמואל הנביא.

גם בשו"ת לרבי שמעון בן שלמה דוראן ואח"כ בשו"ת הרלב"ח (רבי לוי בן חביב) בשנת תרפ"ה (5-1924), נאמר שאסרו לעשות את טקס החלאקה בבני סמואל ולכן היו צריכים לתרום את משקל השיער לצורכי המקום.

מה חשיבות המצווה?

מצוות התספורת היא המצווה המבדילה בין יהודי לשאר העמים שלא יתבולל ולא יתערב ביניהם. כדרשת חז"ל: "בנים המצויינים במילה ובתגלחת ובציצית" (מד"ר איכה ב יג).

הרב חיים ויטאל מעיד שהאר"י ז"ל (רבי יצחק בן שלמה לוריא) נהג להשתתף בהילולת ל"ג בעומר במירון וכתב ש"הרב רבי יונתן שאגי"ש העיד לי שבשנה האחרונה קודם שהלכתי אני אצלו ללמוד עם מורי ז"ל [האר"י], שהולך את בנו הקטן לשם עם כל אנשי ביתו, ושם גילחו את ראשו כמנהג הידוע, ועשה שם יום משתה ושמחה כו' וכתבתי כל זה להורות כי יש שורש במנהג הזה".

קיימת סברה שמצוות החלאקה מקורה במנהג לעלות לקבר שמואל הנביא ביום פטירתו [כ"ח אייר], ולגלח שם את ראשם של הקטנים ולתת כסף כנגד משקל השערות לצורך תחזוקת המקום או לעניים. בעקבות מניעת השלטונות העותמאניים בשנת ה'ש"ל, (1569 – 1570) להגיע לנבי סמואל, העבירו את המנהג צפונה, להר מירון.

לפי המנהג הילד לבוש בבגדים נאים וחדשים. האב הוא האחראי על מהלך טקס התגלחת הראשונה, כי הוא כאמור אחראי על החינוך למצוות של הילד. ננסה לחשוב מה הסיבה שמסורת החלאקה הראשונה היתה בקבר שמואל הנביא?

חנה אשתו של אלקנה היתה עקרה, היא התפללה לה' ונדרה שאם יוולד לה ילד תקדיש אותו לאלוהים: "וַתֵּדֹר נֶדֶר וַתֹּאמֶר, ה' צְבָאוֹת אִם רָאָה תִרְאֶה בְּעֵינֵי אִמְתִּי וְחִכְרִתִּי וְלֹא תִשְׁכַּח אֶת אִמְתִּי, וְנָתַתָּה לְאִמְתִּי, זָרַע אֲנָשִׁים וְנָתַתִּיו לָהּ כָּל יְמֵי חַיֶּיהָ, וּמוֹרָה לֹא יַעֲלֶה עַל רֹאשׁוֹ." (שמואל א' א יא).

תפילתה של חנה התקבלה ושמואל נולד. חנה קיימה את הבטחתה וכאשר נגמל מסרה אותו לעבודת האל במשכן בשילה.

שמואל הוקדש לנזירות על ידי אמו, ואחד מאיסוריו של נזיר היה לעלות תער על ראשו. ולכן יתכן מאוד שאם המסורת של חלאקה מובאת משמואל, שאמו הקדישה אותו לאל, (כלומר להיות נזיר), טקס החלאקה שערכו לשמואל היתה התספורת הראשונה והאחרונה בחייו.

כתבה: ד"ר רות פרבר, נבי סמואל.

על האב לאמור את התפילה הבאה:

"יהי רצון מלפניך ה' אלוהי האלוהים ואדוני האדונים, שבזכות כל הצדיקים והחסידים מיום שבראת את העולם ועד עולם [ובזכות הצדיק הקדוש הזה מורינו ורבינו עטרת ראשינו ר' פלוני בן פלוני] ובזכות תורתך הקדושה והטהורה. ובזכות מצוותך ושמותיך הקדושים שבה, ובזכות מצות פאת הראש שצויתנו בתורתך לא תקיפו פאת ראשכם, וכמו שזכה זה הנער לפאת הראש, יזכה לתורה ולחופה ולמעשים טובים, ויורה הוראה בישראל בחיי אביו ואמו, אמן נצח סלה ועד" (כת"י תלמידי האר"י הקדוש, הובא בס' מסע מירון, ע"מ ס').

הנחיות:

1. טקס החלאקה יתקיים אך ורק במפלס התחתון מתחת לבמה שמסביב לבניין הקבר. (לא בציון הקבר ולא מסביבו).
2. בכל אירוע אפשר להשתמש בשני שלחנות ניידים ושבעה כסאות, שיכולים להצטרף לשולחנות המקובעים במקום (שולחנות קק"ל).
3. אסור השימוש במכשירים שמחוברים לחשמל ובגנרטור (מכשיר עם סוללות מותר).
4. אוכל ושתייה יכנסו יכנסו על ידי הולכי רגל בלבד משער הכניסה, אין כניסה למכוניות!
5. צוות האתר אינו שומר מקומות לאירוע.
6. מזל טוב לילד ומשפחתו מצוות האתר!

נבי סמואל בראי הנצרות

אתר נבי סמואל - הנביא סמואל הנמצא צפונית לירושלים ומזוהה על פי המסורת עם קבר סמואל הנביא מקודש לשלוש הדתות המונותאסטיות, במאמר זה נתמקד בקדושת האתר ובחשיבותו לנוצרים.

בסיור באתר נבחין במקומות המקושרים לאירועים המופיעים בתנ"ך שנקשרו גם לאירועים המופיעים בברית החדשה:

בתחילת ספר הברית החדשה מתוארת לנו השושלת של ישוע, שושלת שמגיעה עד המלך דוד. במהלך תיאור השושלת מוזכר גם המלך אסא. "סֵפֶר תּוֹלְדֹת יֵשׁוּעַ הַמָּשִׁיחַ בֶּן־דָּוִד בֶּן־אַבְרָהָם: אַבְרָהָם הוֹלִיד אֶת־יִצְחָק וְיִצְחָק הוֹלִיד אֶת־יַעֲקֹב וְיַעֲקֹב הוֹלִיד אֶת־יְהוּדָה וְאֶת־אָחִיו... דָּוִד הַמֶּלֶךְ וְדָוִד הַמֶּלֶךְ הוֹלִיד אֶת־שְׁלֹמֹה... וְשְׁלֹמֹה הוֹלִיד אֶת־רְחַבְעָם וְרְחַבְעָם הוֹלִיד אֶת־אַבְיָה וְאַבְיָה הוֹלִיד אֶת־אָסָא" (הבשורה עפ"י מתי א 1 – 8).

אחרי כיבוש ממלכת יהודה על ידי הבבלים, מינו הבבלים את גדליה בן אחיקם להנהיג את שארית העם שנשאר בממלכת יהודה. מקום מושבו של גדליה היה המצפה, היא נבי סמואל על פי חוקרים רבים. להנהגתו של גדליה בן אחיקם היו מתנגדים ובראשם ישמעאל בן נתניה. ישמעאל הגיע אל המצפה לארוחת ראש השנה שהזמינו גדליה ובמהלך הארוחה הרג את גדליה ואנשיו.⁴ נאמר לנו שהוא השליך את גופותיהם אל הבור שחצב אסא המלך.

"וְהַבּוֹר, אֲשֶׁר הִשְׁלִיךְ שָׁם יִשְׁמַעְאֵל אֶת כָּל־פְּגְרֵי הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר הָכָה בְּיָד־גְּדַלְיָהוּ הוּא אֲשֶׁר עָשָׂה הַמֶּלֶךְ אָסָא, מִפְּנֵי בַעֲשָׂא מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל; אֹתוֹ, מָלֵא יִשְׁמַעְאֵל בֶּן־נְתַנְיָהוּ חֲלָלִים"

⁴ צום גדליה בתאריך ג' בתשרי נקבע כזכרון לרצח גדליה במצפה בראש השנה.

(ירמיהו מא ט).

בורות אחדים פזורים באתר נבי סמואל, יתכן שאחד מהם הוא הבור אליו השליך ישמעאל בן נתניה את גופות יריביו.

נבי סמואל, כמו אתרים רבים בארץ ישראל הפך מקום חשוב לנוצרים בתקופה הביזנטית. בתקופה זו החלה להתפתח המסורת שבמקום הזה פעל שמואל הנביא.

חנה אימו של שמואל הנביא היתה עקרה שנים רבות, היא נדרה נדר שאם יולד לה בן היא תקדיש אותו לאלוהים ואכן שמואל הוקדש לאלוהים.

שמואל הוא דמות חשובה בנצרות, הוא הנביא שהמליך את דוד שמשושלתו, כאמור נולד ישוע. כבר בתקופה הביזנטית נבנה מנזר ששרידים בודדים ממנו נמצאו. המוסלמים שכבשו את נבי סמואל מידי הביזנטים בשנת 638 לספירה, ציינו שהמקום נקרא דיר סמויל – כלומר מנזר שמואל.

דמותה של חנה שמתפללת להולדת בן מזכירה לנו דמות נוצרית חשובה והיא אלישבע אמו של יוחנן המטביל, קרובתה של מרים אימו של ישוע. אלישבע זכריה בעלה היו גם הם עקרים, זכריה שהיה כהן, התפלל לאלוהים שיתן לו בן ואכן יוחנן המטביל נולד לאלישבע וגם הוא כמו שמואל היה קדוש לאלוהים, נזיר האלוהים. (הבשורה עפ"י לוקס א').

מנבי סמואל אפשר לראות את עין כרם ואת כנסית הביקור שבה על פי המסופר לנו בבשורה על פי לוקס, ביקרה מרים אימו של ישוע בעודה בהריון את אלישבע אימו של יוחנן שהיתה אף היא הרה. ברגע שנפגשו השתים, רוח קודש התגלתה לאלישבע והיא אמרה למרים "ברוכה את בנשים וברוך פרי בטןך". מרים בתגובה התפללה לאלוהים באומרה:

"וַתֹּאמֶר מְרִיָּם רוּמָמָה נִפְשִׁי אֶת־ה': וַתִּגַּל רוּחִי בְּאַלֹהֵי יִשְׂעִי: אֲשֶׁר רָאָה בְּעֵינִי אֲמַתּוֹ כִּי הִנֵּה מַעֲתָה יֶאֱשְׁרוּנִי כָּל־הַדְּרוֹת: כִּי גְדֻלוֹת עָשָׂה לִי שְׂדֵי וְקִדּוּשׁ שְׁמוֹ: וְחִסְדּוֹ לְדוֹר דּוֹרִים עַל יְרֵאָיו: "(הבשורה עפ"י לוקס א 46 – 55).

תפילה מאוד דומה לתפילת חנה:

"וַתִּתְפַּלֵּל חָנָה, וַתֹּאמֶר, עֲלֹץ לִבִּי בָּה', רָמָה קַרְנֵי בָּה'; רָחֵב פִּי עַל-אוֹיְבֵי, כִּי שָׁמַחְתִּי בִישׁוּעֶתְךָ. בֵּן-קְדוֹשׁ כָּה', כִּי אֵין בְּלִתְךָ; וְאֵין צוּר, כְּאַלְהֵינוּ" (שמואל א' ב.).

על פי הנצרות תפילת חנה היא פרפיגורציה - הטרמה לתפילת מרים. כלומר רמז מקדים (מהתנ"ך) למה שיתרחש בעתיד (בברית החדשה). בפארק נבי סמואל נובע מעיין הנקרא מאות שנים מעיין חנה, על פי המסורת במעיין זה התפללו נשים עקרות כדי שתזכנה ללדת ילד.

בביקור באתר נבי סמואל ניתן להבחין כי יש אבוסים לבעלי חיים המתוארכים לתקופת בית שני, התקופה בה ישו פעל, יתכן שהם דומים לאבוס בו נולד ישוע:

"וַיְהִי בְּהֵיוֹתָם שָׁם וַיִּמְלְאוּ יָמִיהָ לֵלֶדֶת: וַתֵּלֶד אֶת-בֶּנָהּ הַבְּכוֹר וַתַּחַתְּלֶהּ וַתִּשְׁכְּבֶיהָ בְּאֲבוּס כִּי לֹא-הָיָה לָהֶם מָקוֹם בַּמָּלוֹן" (הבשורה עפ"י לוקס ב 6 – 7).

אבוס, צילום ד"ר רות פרבר

נבי סמואל בתקופה הצלבנית

הצלבנים הנוצרים הגיעו לארץ בשנת 1099 במסע הצלב הראשון בדרכם לירושלים לשחרר אותה מידי הכופרים (המוסלמים). בדרך הם כבשו את נבי סמואל ולראשונה ראו מההר את עיר הקודש – ירושלים.

בהתרגשותם הרבה בכו מאושר כאשר ראו את עיר הקודש לראשונה. ולכן כינו את ההר – הר השמחה - MontisGaudii.

"קרני אור ראשונות, קרני החמה של חודש יוני, האירו ב 7 ביוני 1099 את פסגת נבי-סמויל, עליה הצטופפו גדודי הצלבנים, כשעיניהם חזות זו הפעם הראשונה בעיר הקודש...מול פסגת נבי-סמויל השתרעה הארץ המובטחת...התפרצות אחרונה של התרגשות משיחית אחזה את המחנה,

הצלבנים כרעו על ברכיהם, נשאו עיניהם הזולגות דמעות לשמים, ותפילתם נישאה עם הרוח".⁵

הצלבנים השארו במקום כוח שבנה מבצר, כנסיה, מנזר ואכסניה לעולי הרגל שהוקפו בחפיר עצום ששרידהם נראים עד היום באתר.

מסורת נוספת מספרת כי ריצארד לב הארי בנסיונו לכבוש את ירושלים במסע הצלב השלישי, הגיע עד לנבי סמואל והבין שאין באפשרותו לכבוש את העיר, הוא הסתכל בתסכול מזרחה ובכה והפעם הבכי היה בכי של עצב.

במבנה המרכזי באתר רואים שרידים של כנסיה גדולה במיוחד, שהיום משמשים כמבואה למבנה המרכזי של האתר, מסגד וציון קבר שמואל. כשנכנס למבנה ונסתובב כלעומת שבנו נוכל לראות את האפסיס (גומחת התפילה) הפונה מזרחה של הכנסיה הצלבנית, שהיתה בנויה בצורה של בזיליקה.

בנימין מטודלה ספר על מסורת הנוגעת לצלבנים והיא שהצלבנים בדרכם לירושלים בשנת 1099 עברו ברמלה. אותה זיהו בטעות כישוב רמה על פי הדמיון בשם. הצלבנים מצאו במקום את עצמותיו של שמואל הנביא, לקחו אותם וקברו מחדש בנבי סמואל, שזוהה על ידם כשילה.

כשרבי בנימין מטודלה בקר בארץ בשנת 1173 הוא מצא אבן ועליה כתוב: "רמלה, היא הרמה, ושם מבניין החומות מימי אבותינו ושם כשלוש מאות יהודים והיא עיר גדולה מאד. ושם בית קברות גדול לישראל, מהלך שני מילין. וכשלקחו בני אדום (הצלבנים) את רמלה, היא רמה מידי בני הישמעאלים, מצאו את קברו של שמואל הרמתי אצל כנסת היהודים, והוציאוהו בני אדום מקברו והוליכוהו לשילה, ובנו עליו במה (כנסיה) גדולה וקראו אותו שן (סנט-קדוש) שמואל דשילה, עד היום הזה".⁶

⁵ פראוור, תולדות מלחמת הצלבנים א' 152 – 133.

⁶ וילנאי, אנציקלופדיה אריאל, עמ' 7885, 1980. הנוצרים זיהו את שילה המקראית עם נבי סמואל. וחלקם אף זיהו את שילה עם הרמה "כ 4 מיל מירושלים, על הדרך המובילה ממנה ללוד, נמצאת שילה, הר ועיר הקרויה גם רמה".

הישוב רמה (רמלה) היה חשוב לצלבנים כיון שזיהו אותה עם עירם של יוסף הרמתי ונקדימון, יוסף הרמתי תרם את חלקת הקבר לישוע ונקדימון דאג לקבור את ישוע בקבורה יהודית כהלכתה.

"אחרי כן בא יוסף איש רמתים - שהיה תלמידו של ישוע בסתר, מפחד ראשי היהודים - ובקש מפילטוס שייח לו לקחת את גופת ישוע. פילטוס הרשה לו והוא הלך ולקח את גופתו. בא גם נקדימון, זה שבראשונה בא אל ישוע בלילה, והוא נושא תערכת מור ואהלות, כשלושים קילוגרם. הם לקחו את גופת ישוע ועטפו אותה בתכריכים עם הבשמים כמנהג הקבורה אצל היהודים". (הבשורה עפ"י יוחנן יט, 38 – 40).

הצלבנים סברו כי זה המקום הראוי לקבור את הנביא שמואל, במקום בו ראו לראשונה את ירושלים.

על פי הנאמר לעיל, הצלבנים שזיהו את נבי סמואל כמצפה, הביאו איתם את עצמותיו של שמואל וקברו אותן באתר. יתכן, שעל פי הנכתב כאן, אתר נבי סמואל זוהה בעבר כמצפה מקום בו שמואל שפט את עמו, ונוסף לו הזיהוי רמה בזכות העלאת עצמות שמואל הנביא מרמלה על פי המסורת הנוצרית הצלבנית, אפשר להציע שאולי זה הפתרון לבלבול בזיהוי נבי סמואל האם הוא המצפה או הרמה.

מסורת נוספת מציינת כי בשנת 1192, נמצא בקיר של קפלת שמואל הקדוש, שריד של הצלב הקדוש עליו נצלב ישוע. השריד נמסר לריצארד לב הארי על ידי נזיר נוצרי שהחביא אותו בקפלה כאשר ירושלים נפלה בידי סאלח א-דין.⁷

דגים במסורת הנוצרית

לדגים ישנה חשיבות רבה במסורת הנוצרית. ישוע עשה מספר נסים הקשורים בדגים. הדג החל לקבל משמעות של סמל נוצרי בתחילתה של הנצרות.

⁷ Ralph of Coggeshall, in: Rerum, 1859, LXVI, pp. 40 – 41

בתקופה בה היתה הנצרות נרדפת על ידי השלטון הרומי, והנוצרים נאלצו להסתתר מפני השלטון הם ניצלו את הדג כסמל שלא יסגיר אותם.

המילה דג ביוונית היא - ΙΧΘΥΣ

הנוצרים השתמשו במילה כראשי תיבות של שמותיו של ישוע

lēsous Christos, TheouHuios, Sōtēr⁸

כלומר ישוע, המשיח, בן האלוהים, מושיע. וכך הפך הדג סמל נוצרי.

באתר נבי סמואל נמצאו מספר [חרותות](#) של דגים המתוארכות לתקופה הצלבנית.

חרתת דג על אחד הקירות בנבי סמואל, צילום ד"ר רות פרבר

⁸ Ιησους Χριστος Θεου Σωτηρ

לאחר הכיבוש המוסלמי ב 1187, הצלבנים עזבו את נבי סמואל אך חשיבותו הנוצרית לא נפסקה מעולם.

האם נבי סמואל התקדשה לנצרות בתקופה הביזנטית או הצלבנית? כך או כך האתר משך לאורך ההיסטוריה ועד ימינו תיירים נוצרים. הבאים להיות קרובים אל הנביא שמואל שאמו התפללה להולדתו, הנביא שהמליך את דוד למלך, דוד שעל פי המסורת הנוצרית הוא אבי אבותיו של ישוע.

כתבה: ד"ר רות פרבר, נבי סמואל

